

Om mennesket

1. udgave, 1. oplag

Copyright ved Ole Andersen

Forfatteren kan kontaktes på
oa@oafi.dk

Yderligere materiale vedrørende bogen findes på
<http://www.oafi.dk>

Århus 1999

typisk bølgefænomen, og i det andet forsøg et typisk partikelfænomen. Men derved illustrerer eksemplet også, at ændrer man på måleinstrumentet, ændrer man ikke alene, hvad der måles, men man ændrer også på hele den måde, eksperimentet kan beskrives på.

Noget tilsvarende har vi også set med denne teori. Man handler på baggrund af en ydre omstændighed og en indre omstændighed. Men derved kan en iagttagelse også have en altafgørende indflydelse på andres handlinger som omtalt i kapitel 2, nærmere bestemt i afsnittet om at beskrive.

Det emne, som jeg her har diskuteret, betegnes i filosofien som subjekt-objekt problemet. Kort fortalt er det altså ikke et problem, som jeg afviser. Interessant nok er det ellers karakteristisk for opgøret med bevidsthedsfilosofien, at man mener, at dette problem er et skinproblem, fordi det bygger på en forestilling om mennesket som værende en størrelse med en bevidsthed i form af en instans (et subjekt), der er distanceret fra objektet. I stedet opløser man subjektet og lader det indlejre i sproget, strukturen, historien, det teknisk-rationelle osv. alt afhængig af hvilken filosof vi taler om. Som udgangspunkt opløser jeg også subjektet, men det er en anden slags opløsning. I stedet for at indlejre subjektet i en af ovennævnte ydre omstændigheder og ophæve det til det grundlæggende, opløser jeg subjektet i mindre enheder. Derved ender jeg igen i noget, der minder om bevidsthedsfilosofi. Ja, jeg får ligefrem genskabt et subjekt i form af en helhed, som omtalt i kapitel 7, men dette subjekt er dog ikke noget på forhånd givet, men derimod noget der løbende dannes.

Litteraturhenvisninger

¹ Niels Bohr, Atomfysik og menneskelig erkendelse, Schultz 1957, side 65.

Forord

Dette er en bog om mennesket. Helt præcist er det en præsentation af nogle tanker, som jeg har gjort mig om mennesket. Da disse tanker har et alment sigte, og fremstår som et samlet hele, vil jeg under et benævne det for en teori – en teori om mennesket.

Først lidt om forhistorien. For snart mange år siden begyndte jeg at interessere mig for, hvad mennesket i grunden var for en størrelse. Det var dog ikke noget, jeg læste så meget om. Snarere var det noget, jeg selv gik og funderede over. En aften, efter en lang dag på universitetet, fik jeg en ide. Efterhånden som jeg arbejdede videre med denne ide, blev jeg mere og mere overbevist om, at det faktisk var en god ide, jeg der havde fået. Til sidst besluttede jeg, at det skulle der gøres noget ved, så jeg begyndte at læse et for mig hidtil ukendt fag, nemlig filosofi, og dette gav mig lyst til at arbejde videre med min ide. Her mange år senere er det så endelig lykkedes mig at få skrevet en sammenhængende bog, der fremstiller alt dette.

Det er vigtig at gøre sig denne forhistorie klar, inden man begynder på bogen. Den er nemlig i store træk en korrekt gengivelse af de overvejelser, som jeg gjorde mig inden og imens jeg skrev. Først og fremmest har jeg benyttet denne fremgangsmåde, fordi den falder mig mest naturlig. Desuden mener jeg, at det giver en mere autentisk fremstilling. Eksempelvis inddrager jeg ofte situationer, som jeg selv har konstrueret eller selv har oplevet. På nogle læsere vil en sådan fremstilling måske virke lidt speciel. Der er dog også en anden grund til, at jeg har fastholdt denne. De tanker, som jeg her vil præsentere, adskiller sig fra, hvad jeg ellers har læst af filosofi. Dette særpræg tror jeg bedst fastholdes ved fortsat at præsentere disse tanker, som jeg selv tænkte dem.

Der er også et andet forhold, jeg vil gøre opmærksom på. Igennem bogen indfører jeg en række begreber. Man skal dog ikke forvente, at jeg argumenterer for indførelsen af netop disse begreber. Faktisk er min argumentation på dette punkt noget tynd eller ligefrem mangelfuld, da jeg mener, at sådanne argumenter er mindre

interessante. Jeg er simpelthen mere interesseret i at "komme igennem" og få skabt et godt og konsistent begrebssystem.

Hvad er så et godt begrebssystem? Her i denne bog vil jeg tilstræbe et system, der gør det muligt at beskrive menneskelige fænomener. Jeg vil kort og godt beskrive. Det er det faktiske liv, som det reelt leves, jeg først og fremmest vil beskæftige mig med. Men dermed siger jeg også indirekte, at jeg ikke i første omgang vil beskæftige mig med, hvorledes mennesket ellers kunne leve, hvordan det burde leve, hvori det gode liv består etc. Ikke fordi jeg ikke finder disse spørgsmål interessante, men som nævnt tager jeg blot ikke udgangspunkt i disse spørgsmål. Dette udelukker selvfølgelig ikke, at sådanne spørgsmål senere kan tages op, men så bliver det på baggrund af det begrebssystem, som jeg her opstiller, og det må blive i en anden bog.

Jeg er godt klar over, at der er mange mulige beskrivelser. Jeg forestiller mig da heller ikke, at den beskrivelse, som jeg her vil fremlægge, er den bedst mulige. Spørgsmålet er, om der i det hele taget findes en sådan. Dette mener jeg dog ikke skal afholde mig eller andre fra at forsøge at lave sådanne beskrivelser. På den anden side mener jeg nemlig heller ikke, at alle beskrivelser er lige gode. Jeg er eksempelvis ikke tilfreds med en beskrivelse, der blot remser op. Det skal være en mere teoretisk beskrivelse, hvor man indordner i så få og så simple begreber som muligt. Et andet kriterium, som jeg her i denne bog lægger vægt på, er, at der ikke afgrænses for meget. Jeg vil med andre ord tilstræbe, at de benyttede begreber er af almen karakter.

Det skal dog pointeres, at det ikke var bevæggrunde som ovenstående, der fik mig i gang med dette projekt. Det var nogle helt andre problemstillinger, som jeg vil omtale på de følgende sider. Mit ønske om at beskrive har mere fungeret som en slags ledetråd i de overvejelser og dispositioner, som jeg undervejs har gjort mig.

Afslutningsvis har jeg et lille efterskrift, hvor jeg forsøger at inddrage anden filosofi, dog på et meget overordnet plan. Har man ikke beskæftiget sig med moderne filosofi før, kan efterskriftet på nogle punkter derfor godt virke lidt indforstået. Til gengæld er der en mere grundig behandling af den teori, man benytter til at

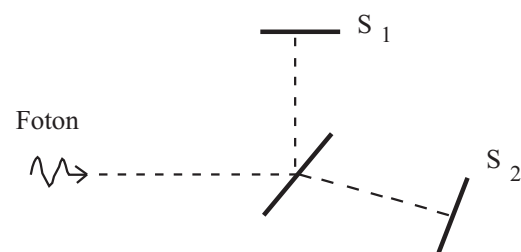

Fig.4 Fotoner mod et semireflekterende spejl efterfulgt af to spejle.

Ved hjælp af to spejle, S_1 og S_2 reflekteres lyset nu tilbage til det semireflekterende spejl. Derved opstår der interferens imellem det indkomne lys og det lys, der reflekteres fra S_1 og S_2 . Sender man nu kun en enkelt foton ad gangen, vil dette intet ændre. I den forbindelse er det f.eks. relevant at spørge, hvor meget lys, der reflekteres, og hvor meget, der transmitteres. Oplagt er at forsøge at måle det. Umiddelbart er det meget enkelt. Man erstatter blot S_1 og S_2 med to lysmålere. Se figur 5.

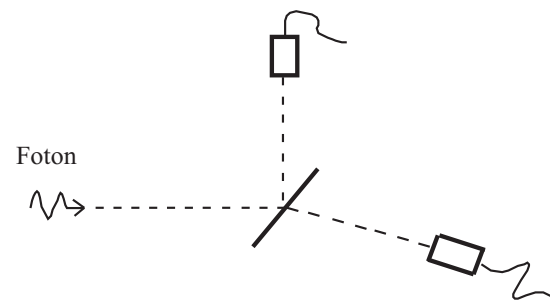

Fig.5 Fotoner mod et semireflekterende spejl efterfulgt af to lysmålere.

Sender man nu en enkelt foton, vil kun den ene lysmåler registrere noget. Det er altså, om om fotonen vælger retning. Men dette er en helt anden måde at beskrive forsøget end i det første forsøg. Der var det, som om fotonen gik begge veje. I det første forsøg har vi altså et

Der er dog også andre fællestræk. Når man læser Bohr, er det slående, hvor ofte han henviser til Einsteins relativitetsteori. Han blev ligefrem inspireret af den, siger han selv. Einstein opstillede sin teori ved at medtage iagttagerens bevægelse. Derved kunne han opstille en generel teori. Konsekvensen er dog, at man ikke kan sige, om det er iagttageren, der bevæger sig i forhold til objektet eller omvendt. Derfor måtte man også opgive ideen om et absolut referencesystem. Lidt på samme måde i kvantemekanik. Her medtager man måleinstrumentet i sin beskrivelse. Derved kan man igen opstille en generel teori. Konsekvensen er dog, at man ikke klart kan skelne imellem objekt og måleinstrument.

Det er lidt det samme, vi ser med denne teori. Mit oprindelige problem var at finde noget alment ved mennesket. Derfor fik jeg den ide at betragte omstændighed og person under et. Mere konkret er mit udgangspunkt, at man handler på baggrund af en ydre omstændighed og en indre omstændighed. Derved lykkedes det mig at opstille en generel teori. På samme måde som i relativitetsteori og kvantemekanik indebærer dette, at man intet generelt kan sige om forholdet imellem objekt og en iagttager. Man må altså opgive at kunne beskrive objektivt.

Men lad os se lidt nærmere på, hvorfor man i kvantemekanik ikke klart kan skelne imellem objekt og måleinstrument. I den klassiske fysik er dette forhold ret enkelt. I kraft af, at de fysiske begreber opfattes som selvstændige fysiske realiteter, er disse uafhængige af tid og sted og dermed også af et evt. måleinstrument. En partikel er en partikel uafhængigt af, om der måles på den og uafhængigt af, hvilket måleinstrument, der benyttes.

Helt anderledes er det i kvantemekanik. En omstændighed kan netop være et måleinstrument. Det vil med andre ord sige, at det kan have indflydelse på, hvorledes eksperimentet skal beskrives. Her tænker jeg ikke kun på selve måleresultaterne, men også på beskrivelsen af forsøget, dvs. de begreber, man benytter i sin beskrivelse. Vi så det i eksemplet ovenfor. Ydermere vil jeg her gengive et eksempel, som Einstein ifølge Bohr ofte vendte tilbage til¹. Man sender lys mod et semireflekerende spejl, dvs. et spejl, hvor en del af lyset reflekteres, og resten transmitteres. Se figur 4.

beskrive atomare fænomener med inden for fysikken, nemlig kvantemekanikken, simpelthen fordi jeg har fundet flere lighedstræk mellem kvantemekanikken og den her fremstillede teori. Disse fællestræk er selvfølgelig mere af strukturel end af indholdsmæssig karakter, men alligevel interessante.

Med disse ord håber jeg, at alle er velforberedte på, hvad der venter dem. Under alle omstændigheder vil jeg ønske Dem en god læselyst, og jeg håber, at De vil få mange gode og interessante oplevelser undervejs. Det havde jeg i hvert fald selv, da jeg skrev bogen.

Til sidst vil jeg takke de, der undervejs har bidraget til dette projekt. En speciel tak til Anders Meinert, Jan Petersen, Steen Brock, Niels Halborg og Jytte Halborg for de mange såvel konstruktive som kritiske kommentarer.

Indholdsfortegnelse

Forord	i
1. Indledning	1
2. Om mennesket	3
Handlingsbilleder	3
En teori om mennesket	8
Om at beskrive	16
Indvendinger	19
3. Sammensætning af handlingsbilleder	21
Handlingsstræ	22
Handlingspyramiden	27
Sammensætning med forbindelser	29
4. Handlingsbehov	39
Konkrete og grundlæggende handlingsbehov	46
5. Om hukommelse	50
6. Om at tænke	58
7. Mennesket som en helhed	66
8. Om at sanse	74
9. Afsluttende betragtninger om handlingsbilleder	78
Litteraturhenvisninger	80
Liste over benyttede vendinger og begreber	81
Efterskrift	84
Litteraturhenvisninger til efterskriftet	92

enkelt elektron ad gangen, vil samme mønster alligevel aftegne sig på skærmen efter et stykke tid, som illustreret i figur 3.

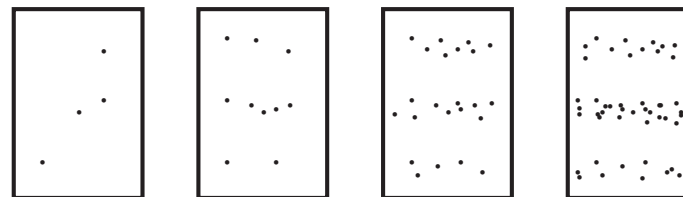

Fig.3 Her ses den fluorescerende skærm forfra, og der sendes kun en enkelt elektron af gangen.

Dette forsøg er ganske enkelt umuligt at forklare, hvis en elektron antages at være en partikel. For at få et interferensmønster skal der passere noget igennem begge spalter, og en partikel kan nu engang kun passere igennem en af de to spalter.

Ifølge Bohr er problemet, at vi opfatter de fysiske begreber, partikel og bølge, som selvstændige fysiske realiteter. I kvantemekanik er partikel og bølge kun fænomener, der optræder i forbindelse med en konkret forsøgsopstilling. I denne forbindelse som en partikel i det første forsøg og en bølge i det andet.

Analogien med den her præsenterede teori ligger altså lige for. Begge teorier er et opgør med, at der findes sådanne på forhånd givne størrelser, som kan benyttes som grundlag for en teori.

At der er en analogi, kan også indses på en anden måde. I indledningen til dette efterskrift nævnte jeg, at stort set alt filosofi er bygget op omkring et fundament af almen karakter. Det er dog ikke tilfældet med den her i bogen opstillede teori. Det samme kan man faktisk sige om kvantemekanik. For det første fordi man under forskellige omstændigheder er henvist til at bruge begreber, der gensidigt udelukker hinanden. For det andet kan man heller ikke udpege noget grundlæggende, der udgør en enhed. En elektron kan hverken siges at være en bølge eller en partikel, og man kan heller ikke finde andre begreber, der udtømmende beskriver en elektron.

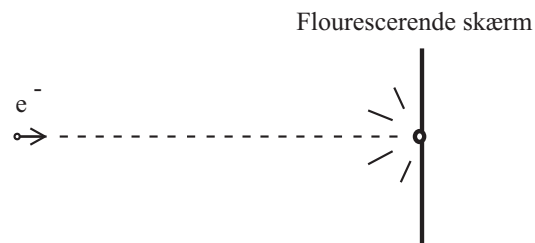

Fig.1 Elektroner mod en flourescerende skærm

I det andet forsøg indsættes en skærm med en dobbeltspalte i elektronstrålen. På den flourescerende skærm vil man nu se et mønster med tydelige maxima og minima. Der vil med andre ord aftegne sig et typisk interferensmønster, dvs. et mønster, der er typisk for bølgelæren. Se figur 2.

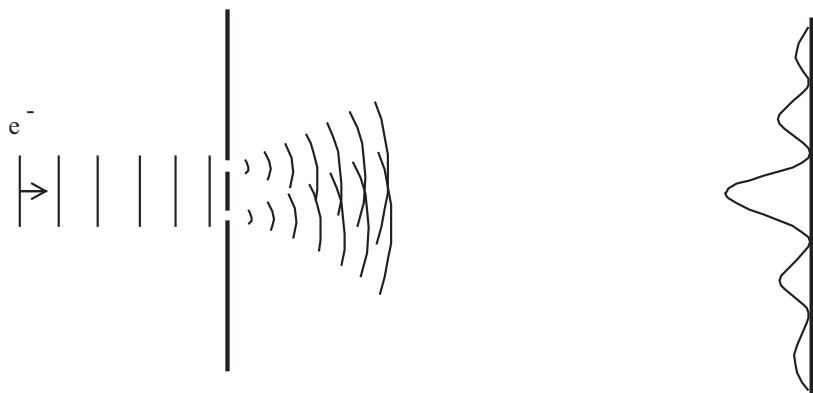

Fig.2 I elektronstrålen er der nu indsat en skærm med en dobbeltspalte.

I grunden ganske underligt. Det første forsøg kunne let forklares ved, at elektronen var en partikel. Problemet bliver så blot at forklare det andet forsøg. Nu kunne man selvfølgelig indvende, at interferensmønsteret i det andet forsøg skyldtes et kollektivt fænomen. Dette kan dog hurtigt afvises, for sender man blot en

1. Indledning

Politik har jeg aldrig været direkte involveret i bortset fra diverse diskussioner med venner og bekendte. Da jeg kommer fra landet, var en af de første ideologier, jeg mødte, liberalismen. En nutidig liberalist, Brixtofte udtrykker det grundlæggende i liberalismen på følgende måde:

Den liberale grundholdning bygger på erkendelsen af, at mennesket er egoistisk. Mennesket er interesseret i at få mest muligt ud af livet. Mennesket vil virkeliggøre sig selv, sine ønsker og behov, og er det egentligt ikke meget naturligt?¹

Brixtofte går altså ud fra, at alle mennesker i bund og grund er egoistiske. Han siger derfor noget alment om mennesket.

I mine unge år var jeg dog ude for en oplevelse, der stiller spørgsmålstegn ved et sådant menneskesyn. Jeg har vel været omkring fjorten år. Som så mange andre i den alder startede jeg altid dagen med en portion corn flakes med sukker. På det tidspunkt var jeg også begyndt at interessere mig for miljø, sund levevis og den slags. Bl.a. læste jeg, at det ikke var særligt sundt med al det sukker, som vi fik gennem forskellige fødevarer. Jeg indså da også ret hurtigt, at det måske heller ikke var så sundt med ekstra sukker på mine corn flakes. Som konsekvens heraf besluttede jeg en dag at undlade sukkeret. Godt smagte det ikke, men jeg blev alligevel ved. På tredje eller fjerde dagen prøvede jeg igen med lidt sukker. Sjovt nok smagte det ikke som før, og efter en uge kunne jeg faktisk bedre lide corn flakes uden sukker end med sukker.

Denne episode gjorde et voldsomt indtryk på mig. Smag havde jeg altid betragtet som en uforanderlig størrelse, og her ændrede min smag sig, endda i løbet af meget kort tid. Hvis smag på den måde kan ændres, kan andre størrelser i princippet også ændre sig, som f.eks. egoisme. Men hvis dette er en foranderlig størrelse, vil et samfundssyn som det liberalistiske bryde fuldstændigt sammen.

Man kan simpelthen ikke lægge en foranderlig størrelse til grund for indretningen af et samfund.

Men hvorfor denne foranderlighed? Hvorfor er mennesket i stand til at ændre sig på denne måde? Et muligt svar kunne være, at mennesket er karakteristisk ved, at det har bevidsthed. Men netop i kraft af denne bevidsthed, kan det også have bevidsthed om sig selv og egne handlinger. Denne bevidsthed indbefatter også, at man har mulighed for at ændre disse handlinger. Får man eksempelvis at vide, at man altid handler egoistisk, har man mulighed for at ændre på dette. Lidt det samme så vi i eksemplet med disse corn flakes.

Jeg var dog ikke helt tilfreds med denne forklaring. Godt nok besluttede jeg, at undlade sukkeret på mine corn flakes, men at det resulterede i, at jeg bagefter bedre kunne lide corn flakes uden sukker, kom som en stor overraskelse for mig. Dette kunne tyde på, at man ikke havde helt den kontrol over handlinger og ændringer, som ovenstående forklaring antyder.

Der gik temmelig mange år inden jeg kom videre. Det var stadig de politiske diskussioner, der interesserede mig. Ikke fordi jeg deltog, men jeg lyttede. Efterhånden fandt jeg ud af, at disse diskussioner ikke ligefrem var præget af lytten til andres argumenter og eftertænksomhed. Snarere virkede det som om, at man havde nogle på forhånd givne holdninger, som så kom til udtryk i en evt. diskussion. Dog var der helt klart ikke tale om en bevidst strategi, men snarere noget ubevidst. Noget, der satte sig igennem, og på den måde var bestemmende for, hvad man mente og sagde.

Men derved er jeg i en eller anden forstand endt med at sige noget modstridende. Først stillede jeg mig nemlig tvivlende over for, om man i det hele taget kunne sige noget alment om mennesket og dernæst påstod jeg, at der er et eller andet der sætter sig igennem og er bestemmende for, hvad man siger og mener. Forsøger man nemlig at besvare det sidste, er det næsten uundgåeligt, at man dermed siger noget alment om mennesket. Eksempelvis ville det være oplagt, at dette et eller andet var ens sociale baggrund, såsom forældre, venner og bekendte. Men derved får man netop sagt noget alment om mennesket, nemlig at holdninger er bestemt af ens sociale baggrund.

at opstille en matematisk formalisme, der siden har vist sig at være endog særdeles succesrig. Men interpretationen diskuterer man stadig. Denne diskussion vil jeg dog ikke berøre her, men udelukkende henvise til Bohrs interpretation.

Når Bohr skal karakterisere kvantemekanik, tager han næsten altid udgangspunkt i det, han kalder klassisk fysik. Denne er karakteristisk ved, at de fysiske begreber opfattes som havende selvstændig fysisk realitet. En partikel er en partikel uafhængigt af tid og sted. Ligeså f.eks. med elektromagnetiske bølger. Disse vil også besidde de egenskaber, som karakteriserer bølger, uafhængigt af tid og sted. Dette kan også formuleres på den måde, at de anvendte begreber har ubegrænset anvendelse. Er et fysisk begreb en realitet til et tidspunkt, vil det også være det til et andet tidspunkt. De fysiske begreber opfattes derfor som egenskaber ved det, man beskriver. I kvantemekanik er det helt anderledes. Her har de fysiske begreber kun begrænset anvendelse. Eksempelvis opfører en elektron sig ikke altid som en partikel. Under nogle omstændigheder kan den godt opføre sig som en bølge og under andre omstændigheder som en partikel. Begrebet partikel eller bølge kan således ikke have selvstændig fysisk realitet. Ifølge Bohr kan man heller ikke finde andre begreber, der kan siges at have selvstændig realitet hos eksempelvis elektronen. Man er henvist til udelukkende at beskrive, hvorledes elektronen opfører sig under forskellige omstændigheder. Begreberne partikel og bølge er altså komplementære, dvs. At det er to begreber, der gensidigt udelukker hinanden, men som alligevel beskriver væsentlige sider af eksempelvis elektronen. At de to begreber udelukker hinanden vil sige, at noget ikke både kan være en partikel og en bølge. Det er umuligt. Alligevel er de begge nødvendige begreber for at beskrive, hvorledes elektronen opfører sig. Det er da underligt!

Lad os se på nogle forsøg, der illustrerer dette. I det første forsøg sendes elektroner mod en fluorescerende skærm. Se figur 1. For hver elektron, der rammer skærmen, vil man se en lysende plet. Man kan således pege på et sted på skærmen, hvor elektronen ramte. Altså et typisk partikelfænomen.

Jeg siger heller ikke, hvilke der ligger til grund, og hvilke der ikke ligger til grund. Jeg siger kun, at en enkelt vil ligge til grund ad gangen.

Kort og godt er det altså ikke muligt at gå bag om disse handlingsbilleder. Der findes ikke størrelser, der kan forklare hvilke handlingsbilleder, der ligger til grund, og hvorledes de ændre sig.

Det er netop dette udgangspunkt, der i mine øjne gør en forskel. Andre har selvfølgelig også et udgangspunkt eller et fundament. Men det er altid reduceret til noget en gang for alle fastlagt og uforanderligt, som f.eks. egoisme, bevidsthed osv. Mere præcist sagt er fundamentet karakteriseret ved, at:

Det er uforanderligt. Det ændre med andre ord ikke karakter.

Det udgør en enhed. Hvis det f.eks. defineres ved begreber, er det de samme begreber, der altid indgår.

Der forekommer altså ingen spring f.eks. af begrebslig karakter.

Det er netop i kraft af denne enhed og uforanderlighed af det teoretiske fundament, at man indføre noget alment. Mit udgangspunkt har ikke denne karakter af almenhed, fordi det ikke altid er de samme handlingsbilleder, der ligger bag.

Interessant nok kan jeg ikke umiddelbart komme på noget filosofi, der minder om dette. Måske den sene Wittgenstein og hans sprogspil – og så alligevel ikke. I en eller anden forstand afdækker han nemlig, hvor disse sprogspil kommer fra, nemlig fra den daglige praksis. Men derved får han også sagt noget alment om mennesket.

Inden for et helt andet fagområde har jeg dog fundet en teori, der har mange fællestræk med den her fremstillede teori. Jeg tænker her på fysik og den teori, man benytter til at beskrive atomare fænomener med, nemlig kvantemekanik.

Kvantemekanik

Kvantemekanik blev udviklet fra 1912 og fremefter. En af pionererne var danskeren Niels Bohr. Først i 1925-30 lykkedes det

2. Om mennesket

Handlingsbilleder

Det var igen en selvoplevet situation fra min studietid, der gav mig ideen til at komme videre: Jeg læste på det tidspunkt matematik og fysik på universitetet. Vi var fire personer i en læsegruppe, som læste til eksamen i matematik 1. Vi havde aftalt at se på et par opgaver hjemmefra. Specielt en af opgaverne havde jeg arbejdet meget med. Da vi mødtes, blev vi enige om at regne denne opgave sammen, og en af de andre blev valgt som kridtfører ved tavlen.

Da jeg nu kendte fremgangsmåden, ville jeg ikke give løsningen med det samme, men valgte i stedet at optræde som vejleder på kritiske steder. Jeg brugte vendinger som: "Nu har vi så", "Hvad skal vi så?", lod dem prøve fremgangsmåder, som jeg på forhånd vidste ikke ville lykkes osv. Jeg havde jo været det hele igennem.

Bagefter kom vi til at diskutere dette optrin. De andre syntes ærligt talt, at det havde været lidt for meget, at jeg havde optrådt overlegent osv. På den anden side mente jeg, at de ikke ville få så meget ud af det, hvis jeg bare fortalte løsningen osv.

Denne reaktion var jeg meget overrasket over. Det var nemlig en helt anden reaktion, end jeg var vant til. Da jeg gik i gymnasiet, hjalp jeg mange, uden at det gav problemer af nogen art. Ja, man var nærmest taknemmelig for min hjælp. Og så pludselig dette. Hændelsen funderede jeg længe over og fandt efterhånden frem til følgende forklaring: Da jeg gik i gymnasiet, blev jeg regnet for at være meget dygtig til matematik og fysik. Jeg hjalp tit de andre. På universitetet gik det knap så let. Her havde jeg lige så svært ved det som så mange andre. Her skilte jeg mig altså ikke specielt ud. Derfor virkede det selvfølgelig lidt underligt, at jeg pludselig optrådte på denne måde.

Dette er en interessant forklaring, fordi konsekvensen er, at forskellige personer vil handle forskelligt i ellers ens situationer. Men hvad er så baggrunden for den enkeltes handlinger? Set i lyset af ovenstående forklaring var det oplagt at konkludere, at det er forhistorien, der er bestemmende for, hvorledes man handler.

Noget sådant mener jeg dog ikke kan komme på tale, fordi man derved siger noget alment om mennesket, nemlig at mennesket altid handler på baggrund af forhistorien, og det er netop et sådant syn på mennesket, som jeg her forsøger at undgå.

En helt anden mulighed er, at man handler på baggrund af en ydre omstændighed og en indre omstændighed. Den ydre omstændighed i ovenstående eksempel er mig og min opførsel, og den indre omstændighed er de andres opfattelse af mig. Dette giver også en forklaring af eksemplet. De forskellige reaktioner skyldtes selvfølgelig, at i gymnasiet havde mine klassekammerater en anden opfattelse af mig, end mine medstuderende havde på universitet. Det er vigtigt at bemærke, at man ikke dermed siger, at det er forhistorien, der er bestemmende for, hvorledes man handler. Med den sidste formulering siger jeg nemlig intet om, hvor man har denne indre opfattelse fra. Jeg siger blot, at man har den. Siger jeg derimod, at det er forhistorien, der er bestemmende for, hvorledes man handler, får jeg dermed også sagt noget alment om mennesket.

Interessant nok ændrer denne indre omstændighed sig ikke fra situation til situation. Det er som om den fastholdes, hvilket jeg kan illustrere med et andet selvoplevet eksempel: En sommer, da jeg var nede i byen, var der optræk til ballade. To grupper med to-tre personer i hver skændtes indbyrdes. Den ene gruppe var dog ved at trække sig og begyndte så småt at forlade stedet. De andre blev tilbage, men begyndte at hidse hinanden mere og mere op. Pludselig råbte den ene: "De skal fandeme have nogle bank", hvorefter to mand resolut smider skjorterne og løber efter den første gruppe. Ti minutter senere kommer de to helte haltende tilbage. De havde fået bank. Ret voldsomt. Noget med kraniebrud, trykkede ribben m.m. læste jeg i avisen næste dag. Imens de nu står og fortæller om deres dåd, kommer en fremmed forbi og klapper den ene på ryggen og siger: "Frisk fyr", antageligt fordi han endnu står med bar overkrop. Nu skal man selvfølgelig ikke finde sig i hvad som helst, så den fremmede bliver omgående budt et par på frakken. Han slap dog med skrækken. Det der fascinerer mig ved dette eksempel, er de to helte. Tænk sig at lade sig provokere, selv om man lige har fået bank. Men jeg er overbevist om, at det ikke er et enkeltstående tilfælde. Sådan vil de altid handle.

Eller som man siger i moderne filosofi: Bevidsthed er situationsafhængig. Det afhænger simpelthen af den konkrete situation, dels om man har bevidsthed, dels hvorledes den kommer til udtryk. På det punkt er jeg altså enig med den moderne filosofi og dens opgør med, hvad man benævner som bevidsthedsfilosofi. Hermed tænkes på filosoffer som Descartes, Hume, Kant, Marx, Kierkegaard, den tidlige Wittgenstein, Husserl og Sartre.

Men det er nu ikke det eneste, som jeg har måttet tage op til revision. På et tidspunkt mente jeg også, at jeg kunne præsentere denne teori som en mellemvej imellem determinisme og indeterminisme. Men det holdt heller ikke. Som om man kunne placere de to yderpositioner i to punkter, tegne en linie imellem dem og placere mennesket et sted på linien imellem disse to punkter. Derved antager man nemlig stadig, at mennesket kan placeres i et punkt og får på den måde igen sagt noget alment om mennesket.

Måske er det netop, fordi jeg ikke fikserer mennesket i et sådant punkt, at jeg kan komme så vidt omkring. Jeg inddrager sansning, tænkning, hukommelse, individuelle såvel som kollektive fænomener osv. I det øjeblik man nemlig lægger sig fast på noget, fastlåses man i en eller anden forstand også.

Men hvorfor er det helt præcist, at jeg intet alment siger om mennesket. Ret beset siger jeg faktisk temmelig meget om mennesket? For at besvare dette spørgsmål må vi for et øjeblik vende tilbage til mit udgangspunkt:

Det enkelte menneske har et antal handlingsbilleder.
Det er disse, der ligger til grund for sansning og handling.

Pointen er her, at jeg intet siger om, hvor mange der er, eller hvor de kommer fra. De er således ikke udtryk for noget bestemt som f.eks. tidligere oplevelser, noget kulturelt eller noget som helst andet. De er der bare. Uden grund. Dermed har de altså heller intet med hinanden at gøre. De er uafhængige. Men de kan ændre sig. Man kan dog i princippet intet sige om, hvornår og hvordan de ændre sig.

Efterskrift

Det har på mange måder været en stor oplevelse at skrive denne bog. Jeg betragter det selv lidt som en udforskning af et univers, som vi alle kender, men som vel ingen (heller ikke jeg) kender fuldt ud, nemlig den menneskelige tilværelse. Jeg siger "udforskning", fordi bogen har givet mig en indsigt i tilværelsen, som jeg ikke havde i forvejen. Jeg har med andre ord ikke på forhånd haft en indsigt, som jeg ønskede at formulere teoretisk. Snarere er det omvendte tilfældet, nemlig at det lykkedes mig at få opstillet et teoretisk grundlag, der virkede befordrende for min indsigt i den menneskelige tilværelse.

Nøjagtigt det samme kan siges om mit forhold til anden filosofi. Det har absolut ikke fra begyndelsen stået mig klart, hvad det her var for et projekt. Jeg har sådan set bare ladet det udfolde sig selv. Først her til sidst er jeg begyndt at få en mere præcis forståelse for, hvad det egentlig er, som jeg her har frembragt. Flere gange har jeg også måttet tage tidligere opfattelser op til revision. Dette vil jeg illustrere med et eksempel fra indledningen. Her forsøgte jeg at argumentere for, at man intet alment kan sige om mennesket, fordi det har bevidsthed. I dag ville jeg sige, at det er et noget problematisk argument. Problemet er, at jeg indirekte tillægger bevidstheden evnen til at kunne styre vore handlinger. Jeg vil medgive, at handlinger nogen gange ændres ved en bevidst beslutning, men at sådanne ændringer skulle være mere almene, end en hvilken som helst anden form for ændring, har jeg svært ved at få øje på. Senere i bogen siger jeg da også, at man principielt intet alment kan sige om ændringer. De opstår bare.

Men egentligt er den her opstillede teori langt mere radikal, end ovenstående diskussion antyder. Her taler jeg nemlig om bevidsthed, som var det en særskilt instans i mennesket. En instans, som f.eks. kunne gribe regulerende ind i vore handlinger. En sådan instans må jeg helt afvise, fordi jeg derved siger noget alment om mennesket. Jeg vil dog godt medgive, at mennesket kan have bevidsthed. Spurgte man mig nu i dette øjeblik, kan jeg godt svare, at jeg sidder og skriver. Jeg afviser altså, at bevidstheden er noget essentielt ved mennesket. At det i nogle situationer kan udvise noget, man kunne benævne bevidsthed, vil jeg dog ikke benægte.

I eksemplet fra før så vi det samme. Mine medstuderende på universitetet behandlede mig hele tiden på en bestemt måde. I deres øjne blev jeg ikke pludselig meget dygtig eller noget som helst andet. De havde en opfattelse af mig, og det var den, de hele tiden handlede ud fra. Det virkede som om, at de for deres indre havde et billede af mig, som de handlede ud fra. Et sådant indre billede vil jeg kalde for et handlingsbillede.

Et handlingsbillede kan dog kun være knyttet til nogle bestemte situationer. Det indre billede, de andre havde af mig, er kun tilknyttet mig. Det kan ikke også være tilknyttet andre. Ellers ville man handle ens over for alle, og det gør man ikke. Nærmest tværtimod. Den eneste måde at forklare dette på er, at man har et handlingsbillede til alle, man kender, i hvert fald til dem, man kender mere personligt.

At handlingsbilleder kun er knyttet til nogle bestemte situationer, illustreres også, endda på en forbavsende måde, af billedet i figur 1.

Fig.1 Billede med to motiver

Ved at se lidt nærmere på billedet, vil man opdage, at det indeholder to forskellige motiver. Det ene motiv er en ung velklædt

kvinde med bortvendt ansigt, og det andet motiv er en gammel kvinde, hvor man ser øjne, næse og mund.

Et sådant billede virker paradoksalt, fordi man kan se to motiver i et billede. Dette vil jeg forklare ved, at man har et handlingsbillede til hvert motiv. Hvis man kigger lidt nærmere på billedet, vil man opdage, at man kun kan se det ene motiv af gangen. Det er faktisk svært at se dem begge samtidig. Det virker, som om de udelukker hinanden. De to handlingsbilleder optræder altså også kun i nogle bestemte situationer, men her er der blot tale om den samme situation. Alligevel er der kun et enkelt af gangen, der så at sige træder frem. Derfor vil jeg indføre den sprogbug, at et handlingsbillede er aktivt, når det ligger bag personens handlinger. Ellers vil jeg sige, at det er passivt.

Det skal pointeres, at det absolut ikke er bevidst, at der skiftes handlingsbillede. Man kan godt skifte imellem de to motiver, men en bevidst proces er det i hvert fald ikke. Det har mere karakter af en tilfældighed. Med lidt øvelse kan man godt finde en teknik til at skifte motiv. Nogen mener, at man blot skal kigge der, hvor øjnene skal være på det motiv, som man ønsker at se. Man kan altså opnå en erfaring i, hvordan man skifter motiv.

Billedet illustrerer også meget godt, at disse handlingsbilleder ikke kun er bestemmende for, hvordan man handler. Faktisk er de også bestemmende for, hvad man sanser. Man ser nemlig kun et motiv af gangen. Er handlingsbilledet for den ældre kvinde aktivt, ser man kun den ældre kvinde og omvendt. Man kan altså ikke gå bag om disse motiver. Der er simpelthen ikke andre muligheder, end at se den ældre kvinde eller at se den unge kvinde.

Dermed illustrerer billedet også, hvad det egentlig vil sige at skifte handlingsbillede. Det er nærmest at betragte som to forskellige verdener. Bemærk f.eks., hvordan nogle kommentarer til det ene motiv virker helt anderledes, end hvis de var rettet til det andet motiv. Hvis man f.eks. siger: "Sikken dog en flot hat" til motivet med den unge kvinde, vil det for en, der kun ser den ældre kvinde, virke fuldstændigt forkert, nærmest over i det ironiske. I hvert fald indtil man har opdaget begge motiver. Handlingsbilleder er altså ikke blot nogle filtre, man har for sine øjne eller nogle bestemte handlemønstre, som man benytter sig af ved bestemte lejligheder.

handlingsbillederne som en kasse og de aktive som en pyramide. I toppen afsættes de konkrete og i bunden de grundlæggende handlingsbilleder.

Indføres på side 27.

Sammensætning med forbindelser: En måde at illustrere sammensætningen af handlingsbilleder på. I dette tilfælde vha. forbindelser.

Indføres på side 29.

Aktivere et handlingsbillede: Et handlingsbillede kan aktiveres af et bestemt handlemønster.

Indføres på side 35.

Konkret handlingsbehov: Når der opstår et handlingsbehov blandt de konkrete handlingsbilleder.

Indføres på side 46.

Grundlæggende handlingsbehov: Når der opstår et handlingsbehov blandt de grundlæggende handlingsbilleder.

Indføres på side 46.

Hukommelsesbillede: Når man husker, er det ikke helheder, man husker. Tværtimod er det brudstykker. Et sådant brudstykke kalder jeg for et hukommelsesbillede.

Indføres på side 50.

Tankeproces, proces: Betegnelse for den kædereaktion, der opstår, når et hukommelsesbillede aktiverer et handlingsbillede, som igen aktiverer et hukommelsesbillede osv.

Indføres på side 58.

Område: Situationer med en række fællestræk. Typisk de situationer, hvor et eller flere handlingsbilleder er aktive.

Benyttes på side 65, 67, 77.

repræsenterer i sit udgangspunkt nærmest den modsatte opfattelse, nemlig et menneske opsplittet i mindre enheder (handlingsbilleder).
Indføres på side 11.

Handlingsbehov, behov: Når der i en situation aktiveres mere end et handlingsbillede.
Indføres på side 12. Præciseres i kapitel 4.

Gruppe: To eller flere personer med et eller flere handlingsbilleder tilfælles.
Indføres på side 13.

At beskrive: Det overordnede mål med denne teori er at beskrive. Man kan dog ikke lave en generel beskrivelse, fordi man ikke kan tillægge mennesket noget alment. Derfor må man indskrænke sig til at beskrive enkeltpersoner. En sådan beskrivelse består mere præcist i at tillægge de involverede personer nogle handlingsbilleder.
Benyttes på side 16 og frem.

Handlingstræ: En måde at illustrere sammensætningen af handlingsbilleder på. I dette tilfælde som et træ.
Indføres på side 23. Præciseres på side 31.

Konkret handlingsbillede: De handlingsbilleder, der svarer til grene og kviste i handlingstræet. Senere i bogen bruges begrebet dog løsrevet fra handlingstræet.
Indføres på side 24.

Grundlæggende handlingsbillede: De handlingsbilleder, der svarer til de bærende grene og stammen i handlingstræet. Senere i bogen bruges begrebet dog løsrevet fra handlingstræet.
Indføres på side 24.

Handlingspyramide: En måde at illustrere sammensætningen af handlingsbilleder på. I dette tilfælde afsættes alle

De skal mere betragtes som nogle rammer, som man sanser og handler på baggrund af.

Det er netop dette træk ved handlingsbilleder, der gør, at man kan opleve disse meget voldsomme skift i handlemønstre hos mennesker. Sådanne situationer tror jeg alle har været ude for. Et eksempel er at stå og tale med en person. Pludselig siger man et eller andet, der har en voldsom virkning på den anden. Det kan f.eks. være, at vedkommende bliver sur eller vred. Ofte sker der herefter det, at situationen totalt ændrer karakter. Det, man herefter siger, bliver nu pludselig forstået på en helt anden måde. Er det eksempelvis midt om sommeren, og man spørger, om det ikke var noget med en is, sådan til at køle sig lidt ned med, vil det sikkert give vidt forskellige reaktioner. Er den anden nemlig i forvejen vred, tror jeg blot, at vedkommende vil blive endnu mere vred.

Man kunne også overveje, om alle kan se de samme to motiver på billedet fra figur 1. Det er klart, at personer med samme kulturelle baggrund som min også vil kunne se de to motiver. Viser man derimod billedet til en person, der har en helt anden kulturel baggrund, vil vedkommende sandsynligvis hverken kunne se den yngre eller den ældre kvinde. En stor del af de to motiver forestiller nemlig beklædningsgenstande, og det er ikke alle steder, kvinder går sådan klædt. Var det f.eks. en knægt fra det østlige Tyrkiet, ville han måske kun kunne se den ældre kvinde, fordi de kvinder, han kender, alle går sådan klædt.

Man ser altså disse motiver, fordi stregerne minder om beklædningsgenstande, som man kender fra sin egen hverdag. Dette har tegneren meget fikst udnyttet, så man i samme sæt streger kan se to motiver. Altså et eksempel på, hvordan man selv så at sige former, danner, fortolker det, man ser. I sig selv er billedet blot en samling streger.

Det, jeg er i gang med her, er at finde frem til det, man selv bidrager med. Bemærk måden. Det var ikke ved at tænke over det, jeg så, eller et lignende arbejde med min bevidsthed. Derimod havde jeg to tolkninger af det samme billede og ved at sammenholde dem, hvad jeg forventer andre ville se, kunne jeg få en ide om, hvad jeg selv bidrager med. Det er altså mere et

spørgsmål om erfaring, end det er et spørgsmål om en eller anden form for bevidsthed om indholdet i disse handlingsbilleder.

Det var noget lignende, vi så i eksemplet fra min studietid. Hvad der fik de andre til at handle, som de gjorde, fandt jeg også frem til ved at inddrage min erfaring fra andre lignende situationer. Det var ikke ved at spørge de andre. Selv gav de et ganske andet svar.

Indholdet i disse handlingsbilleder er med andre ord ukendt for en selv. Man kan godt finde frem til indholdet af disse billeder, men det er på baggrund af ens erfaring, f.eks. fra lignende situationer.

En teori om mennesket

I forlængelse af forrige afsnit kunne man stille følgende spørgsmål: Hvad med forstand og fornuft i forhold til disse handlingsbilleder? Er handlingsbilleder f.eks. noget, der af og til griber forstyrrende ind og ligesom overtager styringen for en tid, indtil man igen kommer til fornuft eller hvad?

En sådan opfattelse tror jeg er ret udbredt. Hvis man f.eks. bliver vred på en person og bagefter vil undskylde dette, siger man noget i retning af: "Det må du undskylde. Mit temperament løb vist af med mig". Man har med andre ord en forestilling af, at man normalt handler på en ensartet måde f.eks. i kraft af sin fornuft. Men engang imellem er der nogle instanser i en, der pludselig overtager og sætter fornuften ud af kraft. I sådanne situationer handler man derfor på en helt anden måde end normalt. Eksempler på sådanne instanser er temperament, seksualdrift, sult og lignende.

Det er et sådant menneskesyn, jeg her vil afvise. Dette, mener jeg, er at tillægge fornuften en alt for central rolle. Så fornuftigt er mennesket slet ikke. Men hvad er da forholdet imellem disse handlingsbilleder og fornuft eller tænkning? Handlingsbilleder ligger til grund for sansning og handling. Faktisk er det som om, de også udstikker rammerne for, hvordan man tænker. Tænker man f.eks. på en bestemt person, foregår det inden for rammerne af det handlingsbillede, der hører til denne person. Det er i hvert fald svært at bryde disse rammer. Der er altså noget, der tyder på, at også tænkning er styret af disse handlingsbilleder. Så langt som at

Liste over benyttede vendinger og begreber

Alment om mennesket, alment: Når man tillægger mennesket et grundvilkår, som har betydning i alle livets forhold. Det kan være, at det handler egoistisk, at det har bevidsthed, eller at der ligger et generelt princip bag alle handlinger, som f.eks. at alle handlinger i sidste instans er genetisk bestemt.

Indføres på side 1. Uddybes i efterskriftet.

Fænomen: En karakteristisk erfaring om mennesket.

Benyttes i hele bogen.

Situation: De omstændigheder en eller flere personer er i.

Benyttes i hele bogen.

Handlingsbillede: Et indre billede, som man sanser og handler ud fra. Præciseres i kapitel 9.

Indføres på side 5.

Aktivt handlingsbillede: Et handlingsbillede er aktivt, hvis det i en konkret situation er baggrund for personens handlinger.

Indføres på side 6.

Passivt handlingsbillede: Et handlingsbillede er passivt, hvis det ikke er aktivt.

Indføres på side 6.

Indhold af et handlingsbillede: De handlinger som et handlingsbillede giver anledning til.

Benyttes på side 8 og frem.

Handling: Tale og alle former for bevægelse af kroppen.

Indføres på side 9.

Helhed: Når den enkeltes handlinger opfattes som et sammenhængende hele. Den her fremlagte teori

Litteraturhenvisninger

- ¹ Peter Brixtofte, Krisen i det danske samfund. En liberal løsning, Forlaget Liberal, 1977
- ² T. S. Kuhn, The structure of scientific revolutions, Second Edition, 1970
- ³ Politiken, Søndag d.15.01.96
- ⁴ T. S. Kuhn, The Structure of Scientific Revolutions, Second Edition, 1970, s.62
- ⁵ Kroniken i Politiken, onsdag d.10.5.1995
- ⁶ Naturens Verden 1987, side 233
- ⁷ Naturens Verden 1987, side 233
- ⁸ McGervey, Modern Physics, Academic Press, 1971, s. 432

konkludere dette vil jeg dog ikke gå, men her kort skitsere et svar. Indtil videre har jeg kun beskæftiget mig med de bestående handlingsbilleder uden at komme ind på, hvorledes de dannes og ændres. For mig at se er et væsentligt træk ved tænkning, at det ofte virker påkrævet i situationer, hvor man på den ene eller den anden måde er stødt ind i problemer. I forhold til disse handlingsbilleder kunne man forestille sig, at det er en proces, der starter eller tager udgangspunkt i sådanne situationer. Når et handlingsbillede er aktivt, passer det aldrig nøjagtigt til den situation, man er i. Møder man eksempelvis på samme tidspunkt to bekendte fra hver sin sammenhæng, og som ikke kender hinanden, kan det nogle gange være svært at få en sådan situation til at hænge sammen. Dette bliver selvfølgelig mere udtalt, hvis der er stor forskel på de omgangsformer, som man har med disse to bekendte. Det er i en sådan situation, at jeg mener, man typisk tænker, måske for at tilpasse de bestående handlingsbilleder til denne nye situation.

Spørgsmålet om tænkning vil jeg derfor igen tage op senere. Min fremgangsmåde er først og fremmest at tage udgangspunkt i de bestående handlingsbilleder. Først derefter vil jeg tage problemet om ændringer op og dermed spørgsmålet om tænkning, da det har noget med ændringer af de bestående handlingsbilleder at gøre.

Fornuft og tænkning er altså ikke mere grundlæggende end disse handlingsbilleder, snarere tværtimod. Jeg vil ganske enkelt påstå, at det grundlæggende netop er disse handlingsbilleder. Det er disse, der ligger til grund for sansning og handling. Med handlinger mener jeg både diverse bevægelser af kroppen og tale. Men dermed er der heller ingen på forhånd givne forbindelse imellem tale og diverse kropsbevægelser. Set i forhold til et bestemt handlingsbillede er der selvfølgelig en forbindelse, men den er givet af det konkrete handlingsbillede. Det er derfor, man kan komme ud for, at nogle mennesker siger et, men når det kommer til stykket, handler de helt anderledes. Baggrunden er, at der er et handlingsbillede, der er aktivt, når de taler om deres handlinger, og et andet, der er aktivt, når de står i den konkrete situation. I de fleste tilfælde er der dog en forbindelse mellem det, man gør og siger. Ellers havde kommunikation med andre ikke megen mening. Det

er blot ikke en på forhånd given sammenhæng, men er udelukkende givet ved de bagvedliggende handlingsbilleder.

For mig at se er sprog altså ikke mere grundlæggende end andre former for fysisk aktivitet. Det kan måske undre, da tale faktisk fylder temmelig meget i vores hverdag. Der er ligefrem en filosofisk retning, der tager udgangspunkt i sproget. Jeg tænker her på sprogfilosofi. Selv om jeg finder sproget vigtigt, mener jeg dog ikke, at det er så grundlæggende, at det kan benyttes som udgangspunkt. For mig at se er sproget bestemt af disse handlingsbilleder på samme måde, som andre handlinger er det. Derfor kan sproget godt have en betydning, som andre handlinger ikke har. I mine øjne er dette dog ikke anderledes, end at forskellige ikke-sproglige handlinger selvfølgelig også kan have forskellig betydning.

Men hvor kommer de fra, disse handlingsbilleder? Selv om dette umiddelbart er et relevant spørgsmål, mener jeg dog ikke, at det kan besvares, fordi man i så fald siger noget alment om mennesket, nemlig hvorledes disse handlingsbilleder dannes. Dermed kan man heller intet generelt sige om, hvorledes disse handlingsbilleder ændrer sig. Jeg må derfor nøjes med blot at konstatere, at man har dem. Det er netop dette, der skal være udgangspunktet for den teori, som jeg her vil præsentere:

Det enkelte menneske har et antal handlingsbilleder.
Det er disse, der ligger til grund for sansning og handling.

Da man intet generelt kan sige om, hvor man har disse handlingsbilleder fra, kan man heller ikke sige noget om en eventuel overensstemmelse mennesker imellem. Dermed er der heller ikke på forhånd noget fælles menneskeligt indbygget i denne teori - men jeg udelukker det heller ikke. I så fald skulle det være i form af medfødte handlingsbilleder, men faktisk er det teorien som sådan et uvedkommende spørgsmål, om der findes sådanne medfødte handlingsbilleder.

På det personlige plan kan der derfor heller ikke være en given overensstemmelse imellem de enkelte handlingsbilleder. Dermed er der ikke nødvendigvis nogen sammenhæng imellem den

bliver simpelthen de mønstre, som det foregående handlingsbillede sender videre.

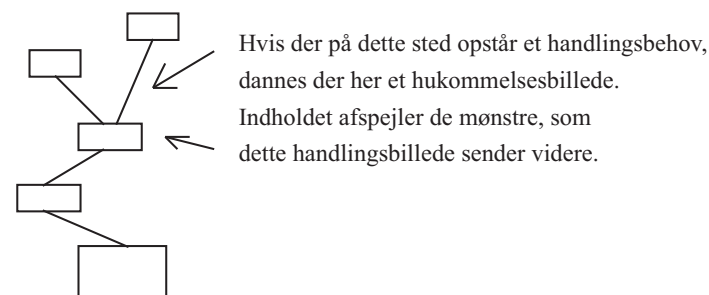

Fig.15 Dannelsen af et hukommelsesbillede.

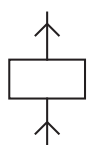
Som nævnt ovenfor opnår jeg altså flere fordele ved at ændre lidt på den oprindelige definition af et handlingsbillede. For det første er det nu præciseret, hvad det vil sige at sanse og handle ud fra et handlingsbillede. For det andet passer den nye definition langt bedre med de andre overvejelser, som jeg har gjort mig igennem bogen.

Der er dog et lille problem ved denne nye definition. Den er langt mere teknisk. I praksis benytter jeg næsten altid selv den oprindelige definition, fordi den i praktisk brug er langt lettere at håndtere. Men det er sådan set heller ikke to definitioner, der udelukker hinanden. Den sidste er blot mere præcis end den første.

9. Afsluttende betragtninger om handlingsbilleder

Interessant nok har begrebet handlingsbillede ændret sig igennem bogen. Først definerede jeg et handlingsbillede som et indre billede, man sansede og handlede ud fra. Siden indførte jeg at handlingsbilleder kan sammensættes, at de aktiveres af bestemte handlemønstre, og endelig indførte jeg begrebet hukommelsesbillede. Spørgsmålet er, om jeg ikke derved har ændret så meget på begrebet handlingsbillede, at den oprindelige definition kan præciseres? Spørgsmålet er hvordan?

Oprindeligt var et handlingsbillede et indre billede, som man sanser og handler ud fra, og sidst i bogen opfattes det nærmest som en brik i et større netværk af andre handlingsbilleder, hvor de enkelte handlingsbilleder aktiveres af handlemønstre. Følger man nu denne tankegang, må et handlingsbillede aktivere andre handlingsbilleder ved selv at sende handlemønstre videre, som illustreret i figur 14.

Et handlingbillede aktiveres af et bestemt handlemønster. Derved sendes et andet handlemønster videre.

Fig.14 Handlingsbillede.

Spørgsmål er så blot, om dette er tilstrækkeligt til at fastlægge et handlingsbillede. Er det med andre ord tilstrækkeligt til at fungere sammen med de begreber, som jeg ellers har opstillet? Dette mener jeg faktisk er tilfældet. Jeg mener endda, at denne sidste definition passer bedre med de overvejelser, som jeg har gjort mig igennem bogen, end den oprindelige definition. Et eksempel er dannelsen af et hukommelsesbillede, som illustreret i figur 13 fra sidste kapitel. Selve figuren bliver næsten den samme, men forklaringen bliver mere enkel: Indholdet i hukommelsesbilledet, og dermed også et udtryk for, hvad man sanser i det øjeblik, handlingsbehovet opstår,

enkeltes handlinger. Modsætningsvis kunne man opfatte mennesket som en helhed, dvs. opfatte den enkeltes handlinger som et sammenhængende hele. Den her præsenterede teori kan derfor ikke karakteriseres som en helhed. I sin yderste konsekvens er der derimod tale om en opsplitning i mindre enheder (handlingsbilleder) uden sammenhæng overhovedet. I princippet kunne disse enheder indeholde vidt forskellige handlemønstre. Sådan vil det selvfølgelig ikke være i praksis. Der er ofte træk, der går igen. Eksempelvis handler man ikke vidt forskelligt over for andre, heldigvis for det. Det kunne ellers blive en særdeles kaotisk forestilling. Hvordan disse ens handlemønstre opstår, vil jeg dog først se på lidt senere. Her er det blot væsentligt at slå fast, at det ikke er indbygget i ovenstående udgangspunkt.

Men lad os se på nogle mere konkrete eksempler til at belyse teorien. Det første har med sansning at gøre: Hvis disse handlingsbilleder ligger til grund for sansning, vil det sige, at man altid selv bidrager med et eller andet, når man f.eks. iagttager. Man kan med andre ord aldrig iagttage helt objektivt. Det betyder, at man fortolker de situationer, man er i, og den måde man fortolker på, er bestemt af disse handlingsbilleder.

Dette er relevant i mange situationer. Et eksempel er mennesker, der arbejder professionelt med andre mennesker som f.eks. læger, pædagoger m.fl. Inden for disse fag advarer man ofte mod at involvere sig i behandlingen af eksempelvis familiemedlemmer. Man er nemlig i forvejen så involveret i disse personer, at det let får indflydelse på ens faglige skøn. Eksempelvis kan en læge have svært ved at indse, at et familiemedlem lider af en alvorlig sygdom og efterfølgende ordinere en relevant behandling.

Et tilsvarende eksempel er mødet med fremmede kulturer og de nye indtryk, man derved får. Her må man være opmærksom på, at disse indtryk ikke udelukkende er et udtryk for den anden kultur. De er også udtryk for ens egen kulturelle baggrund. Man skal derfor være meget påpasselig, når man karakteriserer andre. Ellers bliver det mere et udtryk for ens egen baggrund, end det bliver et udtryk for det fremmede.

Situationer, som man ikke registrerer, finder jeg også interessante at inddrage. Eksempelvis overhører man ofte en humoristisk bemærkning, fordi man ikke registrerer bemærkningen som humoristisk. Dette kan skyldes to ting. Enten har man bare overhørt bemærkningen, eller også forstår man ganske enkelt ikke den form for humor. Sådanne situationer mener jeg let kan forklares på baggrund af disse handlingsbilleder. Første tilfælde kan forklares ved, at man har et handlingsbillede, der passer til den pågældende form for humor, men uden at det blev aktiveret. Her er en enkelt ekstra bemærkning ofte nok til, at man igen er med på situationen. Det andet tilfælde er lidt anderledes. Her har man ganske enkelt ingen handlingsbilleder til den form for humor. Man skal ligesom på forhånd have en forudsætning for at forstå humoren. Har man ikke denne forudsætning, registreres humoren heller ikke.

En helt tredje mulighed er, at man kommer i tvivl om, hvorvidt bemærkningen er humoristisk eller alvorlig ment. I modsætning til de to første tilfælde forestiller jeg mig, at en sådan situation kan forklares ved, at der er mere end et handlingsbillede, der aktiveres af den pågældende bemærkning. Det kan f.eks. være, at ordlyden virker humoristisk og ansigtsudtrykket udtrykker alvor, således man kommer i tvivl om, hvorledes man skal handle. I en sådan situation vil jeg sige, at der opstår et handlingsbehov.

Handlingsbehov kan opstå i mange situationer. Et eksempel er at pille en appelsin og blive irriteret over at få saften fra skallen på sine fingre. Derved står man også over for et handlingsbehov. På den ene side vil man godt spise denne appelsin, men på den anden side er det noget griseri at pille appelsinen. På et tidspunkt finder man sikkert ud af at bruge f.eks. en kniv, så man undgår at svine fingrene til. Der kan dog godt gå lang tid, inden man finder på noget sådant. Handlingsbehov løses altså ikke lige med det samme. Sagt med andre ord, så er ændringer af disse handlingsbilleder ikke noget, der bare sker, fordi der opstår problemer. Dette ses også af, at forskellige mennesker vil løse et sådant problem meget forskelligt. Nogle vasker hænder, andre benytter forskellige former for redskaber, og andre igen holder helt op med at spise appelsiner. Endelig er der dem, der ikke selv løser problemet, men lader sig inspirere af andre. Ser man f.eks. en anden pille en appelsin med en

at man holder bryllup osv., registreres ikke. Dette vil langt lettere falde i øjnene for en med en helt anden kulturel baggrund.

Hvis de grundlæggende handlingsbilleder derimod ikke passer helt til den pågældende situation, bliver det mere tilfældigt, hvad man registrerer. Det skal man f.eks. være opmærksom på i forbindelse med undervisning. Fra lærerens side nytter det intet med en masse detaljer, hvis det grundlæggende ikke er i orden. I så fald er det lidt tilfældigt, hvad eleverne får fat på, og ofte er det helt andre detaljer, end læreren tilstræbte.

Noget tilsvarende kommer man ud for, hvis man for første gang er sammen med mennesker, der kender hinanden godt. Ofte vil man her overse en masse detaljer, som langt lettere bemærkes af de, der kender hinanden. I min tid som seminarielærer var jeg ude at overvære de studerendes praktik i folkeskolen. Karakteristisk nok bemærkede de studerende ofte selv langt flere detaljer om de enkelte elever, end jeg selv gjorde. Mads gjorde dit, Julie gjorde dat osv. Men de kendte også eleverne. Men når det gjaldt selve undervisningen, kunne jeg igen bidrage. Jeg så ganske enkelt flere detaljer i deres undervisning, end de selv gjorde. Forskellen skyldtes ikke kun, at de underviste, og jeg observerede. Der var nemlig kun en, der underviste af gangen. Resten var altså ikke direkte involveret i undervisningen, men observerede også. Man ser altså flest detaljer inden for områder, man i forvejen er godt kendt med.

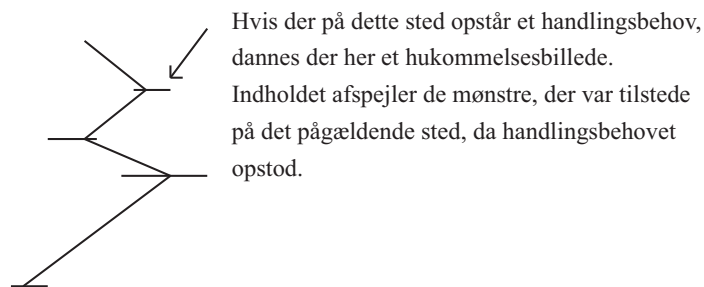

Fig.13 Dannelsen af et hukommelsesbillede

Men hvad sanser man så? Hvad er det egentlig, man registrerer? Det mest oplagte er simpelthen, at det også er de mønstre, der gemmes i hukommelsesbilledet, som man registrerer. Måske ikke direkte disse mønstre, men så i hvert fald noget med relation til disse.

Det passer fint med, hvad jeg sagde i ovenstående eksempel om opmærksomhed i et lokale, fordi der var en række ting, man ikke så. Det passer også fint med min oprindelige forståelse af et handlingsbillede som et indre billede, der var baggrund for sansning og handling. Ifølge ovenstående sanser man de mønstre, der optræder, hvor handlingsbehovet opstår. I figur 13 svarer det til de mønstre, der optræder ved forgreningen. Men det vil med andre ord sige, at de tre første handlingsbilleder er baggrund for det, der i dette tilfælde sanses. Det er altså disse tre handlingsbilleder, der tilsammen danner det "billede", som man ifølge mine indledende betragtninger sanser på baggrund af.

Disse overvejelser om sansning har et par interessante konsekvenser. Opstår der eksempelvis et konkret handlingsbehov, betyder det, at der hele tiden er nogle grundlæggende handlingsbilleder, som er aktive uden direkte at være involverede i dette behov. Derfor registreres heller intet, der har relation til disse grundlæggende handlingsbilleder. De bliver på den måde en ramme for alt, hvad der i den pågældende situation sanses. Eksempelvis vil man inden for en bestemt kultur kun registrere overfladiske ændringer, som f.eks., at naboen får en ny bil, og at Hanne og Peter skal giftes. Men at man i det hele taget har råd til bil,

kniv, kan man lade sig inspirere af vedkommende. På den måde kan en løsning på et handlingsbehov brede sig til andre. Handlingsbehov kan dog være så svære at løse, at jeg mener, det er baggrunden for fænomener som kriser, depressioner og lignende. I disse tilfælde er det selvfølgelig handlingsbehov af en mere permanent karakter.

Når man er sammen med mennesker, man kender, opstår der dog sjældent de store problemer. Dette kunne tyde på, at der i sådanne situationer er en vis overensstemmelse imellem de enkelte personers handlingsbilleder. Men på den anden side er dette lidt underligt, for der er intet i mit udgangspunkt, der sikrer en sådan overensstemmelse. Alligevel mener jeg, at det er et vigtigt aspekt. Hvordan ellers forestille sig fælles sprog, kultur osv., hvis det ikke var på grund af nogle fælles handlingsbilleder? Uden dem ville al kommunikation og sameksistens være umulig. For mere præcist at kunne tale om sådanne kollektive fænomener vil jeg indføre begrebet gruppe:

En gruppe er to eller flere personer med et eller flere handlingsbilleder tilfælles.

En gruppe kan altså have mange størrelser. Det kan f.eks. være to venner, som er så meget sammen, at de på nogle punkter har udviklet deres egne samværsformer. Store grupper kan være hele befolkninger. Som danskere har vi en masse fælles som f.eks. sprog, kultur m.m.

Jeg har altid syntes, at der var noget fascinerende over denne definition. På den ene side er den meget logisk og ligetil, men på den anden side virker den uhyggelig og faretruende. Disse fælles handlingsbilleder for en gruppe bevirker nemlig, at gruppens medlemmer i nogle bestemte situationer vil handle ens. Nærmest som en flok robotter. Man fornemmer, at ideen om mennesket som et selvstændigt tænkende individ smuldrer. Men det er i mine øjne noget sådant, der skal til, hvis man skal forklare fænomener som nazisme, racisme osv. Dette er selvfølgelig meget ekstreme situationer, men selv i et samfund som det danske kan det undre, hvorfor man møder så mange mennesker med ens holdning og

levevis. Eksempler er der således nok af. Spørgsmålet er så blot, hvorledes disse fælles handlingsbilleder opstår.

Inden jeg besvarer dette spørgsmål, vil jeg først se lidt nærmere på, hvorledes en gruppe ændres. Det kan f.eks. ske ved, at en stor del af denne gruppe kommer ud for nogle ens situationer. Hvis disse situationer involverer de fælles handlingsbilleder, opstår der meget let et fælles handlingsbehov, og som vi har set, er handlingsbehov ikke altid lige lette at opfylde. Derved åbnes der op for, at helt nye handlingsbilleder kan udbredes. Alt dette illustrerer følgende eksempel meget godt. En nytårsaften var en flok mennesker på rundtur hos venner og bekendte. På et tidspunkt endte de et sted, hvor der ikke skete så meget. De ville videre, men situationen var ikke til at sige farvel. Der sad man så, indtil der pludselig var en, der nærmest sprang op og sagde, at nu skulle han altså videre. Dette resulterede i, at de andre på det nærmeste også sprang op for at komme med. Der opstod altså et fælles handlingsbehov, fordi ingen kunne komme af sted. Da så endelig en tog et initiativ, fulgte de andre hovedkulds efter. Alt i alt kom de af sted på en lidt klodset måde, syntes de selv bagefter.

Spørgsmålet er nu, hvorledes en gruppe opstår. Jeg ved dog ikke, hvor relevant dette spørgsmål er. Faktisk er alle på den ene eller på den anden måde med i en gruppe alene i kraft af fælles sprog og kultur. Et mere relevant spørgsmål er derfor, hvorledes der af en bestående gruppe kan opstå en helt ny gruppe. Det følger dog let af ovenstående forklaring: Hvis kun en del af gruppen kommer ud for disse ens situationer, vil der kun opstå et fælles handlingsbehov i denne del af gruppen. Det er så også kun denne del af gruppen, der bliver modtagelig for de nye ideer. Derved kan der af den oprindelige gruppe opstå en helt ny gruppe.

Lad mig illustrere en sådan dannelse af nye grupper med nogle eksempler. Det første handler om indsamlinger for at hjælpe nødlidende i andre lande. I den seneste tid er der blevet afsløret flere eksempler på, at denne nødhjælp ikke når frem til de egentligt lidende. Dette har bevirket, at mange bruger disse uheldige eksempler som en begrundelse for slet ikke at give. På mig virker det dog i de fleste tilfælde som en dårlig undskyldning. Jeg tror, det mere handler om, at denne forklaring løser det behov, der opstår imellem på den ene side den dårlige samvittighed over for dem, der

Men hvad så, hvis en siger: "Se den stol?" Heller ikke da ser man den. Man kan kigge og endda gå i en udpeget retning, men se den gør man ikke. Det er stadig først, når noget ved stolen fanger ens opmærksomhed, at man ser den. Det er også den måde, vi udpeger genstande på for hinanden. Man udpeger nemlig altid det, der fangede ens egen opmærksomhed. Det er faktisk sjældent, man blot siger: "Se den stol". Man siger: "Se den stol, den med betrækket".

Det lyder måske lidt underligt, men i en lidt anden version er det en situation, alle kender. Man bliver bedt om at hente en genstand i et andet lokale, men man kan ikke finde den. Det viser sig alligevel, at den lå nøjagtigt som beskrevet, man har blot ikke fået øje på den. "Nå der, siger man så". Dette er selvfølgelig mest udpræget, hvis det er genstande, som man ikke kender i forvejen. Men selv for genstande, man kender, som f.eks. en saks, er det ikke usædvanligt, at man "ikke kan se skoven for bare træer".

Men har man selv ingen indflydelse på, hvad man ser? Står man i en stor sal, siger man da: "Jeg rettede opmærksomheden mod det fjerneste hjørne af lokalet". Dette er selvfølgelig ikke, fordi der er en instans (et Jeg), der retter opmærksomheden mod det fjerneste hjørne af lokalet. Tværtimod er det et handlingsbillede, der aktiveres. Hvis der derved opstår et handlingsbehov, sanser man det, der har relation til dette handlingsbehov. Det er derfor, man ikke samtidig sanser stedet, indretningen, de andre personer i lokalet osv. Man sanser kun det, der har forbindelse til handlingsbehovet, og intet andet.

Men hvad vil det mere konkret sige at have forbindelse til et handlingsbehov? Hvad er det mere præcist, man sanser? Lad mig kort opsummere nogle tidligere resultater: Man sanser i situationer, hvor der opstår et handlingsbehov, og ved samme lejlighed dannes et hukommelsesbillede. I kapitel 5 så vi, at dette hukommelsesbillede er et billede af de mønstre, der var tilstede, da handlingsbehovet opstod.

8. Om at sanse

Mit udgangspunkt var, at man sanser og handler på baggrund af handlingsbilleder. Senere indførte jeg, at handlingsbilleder kan sammensættes. Herefter har sansning kun været omtalt tilfældige steder, men det har jeg tænkt mig at råde bod på med dette kapitel.

Som jeg tidligere har omtalt, er det ikke sådan, at man umiddelbart sanser, hvilke handlingsbilleder, der aktiveres. Man sanser heller ikke direkte indholdet i disse handlingsbilleder. Men hvad sanser man så? For man registrerer da et eller andet, når man handler. Når jeg møder min ven Peter på gaden, sanser jeg da, at jeg møder ham. Eller gør jeg? I kapitlet om handlingsbehov diskuterede jeg et lignende eksempel, nemlig hvorledes man registrerer en dårlig appelsin. Derefter inddrog jeg et af Kuhns eksempler. Pointen i begge eksempler var den samme: Man registrerer langt lettere en forskel, hvis man i forvejen er disponeret, dvs. har et handlingsbillede for afvigelsen. Disse eksempler tyder på, at man kun sanser noget i situationer, hvor der opstår et handlingsbehov. Det er netop også i disse situationer, at der dannes et hukommelsesbillede.

Dette har den interessante konsekvens, at i situationer, hvor der ikke opstår et handlingsbehov, registrerer man heller intet. Det kan være situationer, som man er godt kendt med. Et eksempel er at køre bil til og fra arbejde. Hvis turen ellers forløber normalt, er det faktisk ikke meget, man registrerer undervejs. Noget man på den måde kan gøre nærmest uden at registrere det eller tænke over det, har vi ligefrem en talemåde for, nemlig: "At gøre med rygmarven".

Men kan dette da passe? Når jeg ser ind i stuen, ser jeg da stolen, sofaen, bordet etc. Nej, vil jeg svare. Man registrerer først en genstand i det øjeblik, man retter sin opmærksomhed mod den pågældende genstand. Denne opmærksomhed opstår i det øjeblik, der opstår et handlingsbehov. Dette kan opstå, hvis der er et eller andet usædvanligt ved stolen, som f.eks. en plet, at stolen er skæv eller lignende. Opstår der ikke et sådant handlingsbehov, ser man heller ikke stolen. Man kan godt gå uden om den eller tage den, men decideret at registrere denne stol med dens betræk, ridser osv. gør man ikke.

lider, og så på den anden side, at man skal give penge fra sig. Derfor løser disse afsløringer et handlingsbehov, fordi man nu kan undlade at give uden at få dårlig samvittighed.

I det hele taget ser jeg blot disse nødhjælpsindsamlinger som en mulighed for at købe sig aflad. På den ene side er man ikke meget for at forære penge væk, men på den anden side er der virkelig mennesker, der lider nød. Giver man nu en lille skilling, hjælper det lidt på samvittigheden, uden at det koster for meget. Faktisk tror jeg, de fleste er så gode til denne ædle kunst, at de bilder sig selv ind, at de nu har gjort, hvad der kan gøres. Så smager aftenkaffen også lidt bedre!

Det andet eksempel er af en helt anden karakter. For nogen tid siden sendte de i fjernsynet en serie om The Beatles. Her blev også omtalt hele det hysteri i form af skrigende kvinder osv., der var omkring dem. Til det siger en af gruppens medlemmer, at det var, som om The Beatles blot var en undskyldning for at publikum kunne opføre sig sådan. Selv gjorde de ikke andet end bare at være der. Dette tyder på, at The Beatles blot var den rette gruppe på det rette sted. Behovet for at opføre sig sådan var der sådan set i forvejen. De var så at sige den udløsende faktor.

Mit sidste eksempel er marxismen. Marx skrev om og fortolkede det kapitalistiske samfund og samfundsudvikling i det hele taget. Dette var en utrolig inspiration for mange, f.eks. dannede hans skrifter grundlag for dem, der gennemførte den russiske revolution i 1917. Helt op til vor tid har marxismen haft en stor indflydelse på vestens intellektuelle. Visse steder var indflydelsen så stor, at man ikke kunne bestå eksaminer og opgaver, med mindre de var lavet med en marxistisk tilgang. Marxismen havde med andre ord mere karakter af en religion end en egentlig teori, som man kunne forholde sig kritisk til. De, der var involverede i dette, var ikke mindre begavede, uligevægtige eller på anden måde unormale. Tværtimod var det både godt begavede og højt uddannede, som overtog denne udlægning fra Marx og nærmest fulgte den blindt.

En anden side af menneskelivet, som jeg finder relevant at inddrage, er barndom og opvækst. I mine øjne er det nemlig ret oplagt, at børn i en eller anden forstand overtager handle-mønstre fra de voksne som f.eks. sprog, levevis, normer, værdier osv. Igen

kan en forklaring på dette være, at det er svært selv at danne nye handlemønstre, som altså bevirker, at barnet i en eller anden forstand kopiere fra de voksne. I begyndelsen overtager barnet selvfølgelig kritikløst, men efterhånden som det selv får dannet flere og flere handlingsbilleder, får det også en større og større baggrund at handle ud fra. Det vil med andre ord sige, at barnet efterhånden kan handle mere og mere selvstændigt i forhold til andre. På den måde er der i denne forklaring af barndom og ungdom nærmest indbygget en større og større selvstændighed.

Ifølge denne forklaring skulle man altså få en vis kontinuitet fra generation til generation. Dette aspekt synes jeg er vigtigt at have med, fordi det netop er karakteristisk for historien, at der i lange perioder er en sådan kontinuitet. Men historien er også præget af bratte ændringer. Jeg tænker her f.eks. på revolutioner. Men noget sådant skulle det også være muligt at beskrive med disse handlingsbilleder. Den her opstillede teori udelukker altså hverken det ene eller det andet.

Om at beskrive

At beskrive mennesket indbefatter i princippet en redegørelse for alt menneskeligt, såsom sansning, følelser, tanker, handlinger m.m. Her er handlinger mest interessante, fordi det kun er handlinger, andre har direkte indsigt i. Da jeg har afvist at sige noget alment om mennesket, betyder det altså, at man intet generelt kan sige om menneskets handlinger. Heller ikke når det drejer sig om nogle konkrete personer. Den eneste mulighed er faktisk at skaffe sig viden om, hvordan disse personer plejer at handle, dvs. at få beskrevet deres handlinger. Derved kan man få en ide om, hvordan de måske vil handle fremover. Da jeg nu har indført disse handlingsbilleder, giver det også mere præcise rammer for, hvorledes man skal beskrive. Det må nemlig bestå i, at man tillægger de involverede personer nogle handlingsbilleder. Den eneste baggrund, man har for dette, er de handlinger, man har kendskab til.

At tillægge andre personer handlingsbilleder er dog lettere sagt end gjort. Et problem er, at man ikke iagttager uden forudsæt-

en gruppedannelse. Ifølge de tre førstnævnte grunde vil en sådan gruppedannelse også befordre en helhedsdannelse på det personlige plan.

Dette betyder, at den enkeltes personlighed ofte kan betragtes som indlejret i noget større, som f.eks. noget historisk, noget kulturelt eller noget socialt. Ofte følger man derfor større strømninger i tiden, nærmest som en korkprop på vandet. Den følger i store træk også vandets løb, både når det løber stille og når det bruser, selvom den selvfølgelig kastes mere rundt, når vandet bruser.

Denne tendens til helhedsdannelse finder jeg interessant. Mit udgangspunkt er, at mennesket ikke er en helhed. Tværtimod er dets handlinger opdelt i en række af hinanden uafhængige enheder, nemlig handlingsbilleder. Selv om dette ikke umiddelbart tyder på nogen helhed, er det alligevel muligt at tale om en personlighed. Men ikke nok med det. Det er også muligt at give en forklaring på, hvorledes en sådan personlighed eller helhed kunne tænkes at opstå. Desuden er det muligt at give en forklaring på, hvorledes grupper med fælles handlemønstre kan opstå. Dette er ovenstående en del af svaret på. Der er dog også en anden faktor, som understøtter en sådan tendens.

Her tænker jeg ikke så meget på noget, som kan begrundes i noget menneskeligt, men snarere på, hvad man kunne kalde en kulturelt betinget faktor. Den opstår, fordi vi lever i en kultur, der opfatter mennesket som et rationelt tænkende individ, der ikke er under indflydelse af noget irrationelt, dvs. noget, som ikke er styret eller kontrolleret af fornuften. En sådan opfattelse er i skarp modsætning til den her præsenterede teori, som er en lang række af eksempler på, at det irrationelle har meget stor betydning. Når man handler og ikke tvivler på sin egen fornuft, følger man derfor blot egne holdninger og værdier. Man handler med andre ord på en måde, der stemmer overens med egne allerede etablerede handlingsbilleder. Eksempelvis er der en tendens til, at man holder sig til grupper, man i forvejen er en del af. Men derved sker der heller ingen nyudvikling, nærmest tværtimod.

Disse overvejelser viser, at denne tendens til helhedsdannelse ikke udelukkende er en tendens, der ligger i mennesket. Der er også en kulturelt betinget faktor.

nok havde begået en eller anden fejl. Han satte derfor et spørgsmålstegn ved observationen og lod sagen ligge. Havde han forfulgt sagen, havde han opdaget planeten Neptun et halvt århundrede før, det faktisk skete. I betragtning af, at planeten Uranus var opdaget blot ni år tidligere, burde Lalande være forberedt på en sådan opdagelse. Han slog det blot hen som en simpel målefejl.⁷

Nogle formår dog at se, når der er noget nyt på færde. Et kendt eksempel er Rutherford. I 1909 beskød Geiger og Marsden et tyndt platinfolie med α -partikler. Resultatet var, at nogle af α -partiklerne nærmest blev sendt direkte tilbage i den retning, hvor de kom fra. Dette overraskede Rutherford meget. På den tid forestillede man sig nemlig atomerne som en kugle, hvor massen var jævnt fordelt. Problemet for Rutherford var, hvorledes en jævnt fordelt masse kunne sende nogle få af α -partiklerne direkte tilbage igen. Rutherford skulle i den forbindelse have sagt:

It was quite the most incredible event that has ever happened to me in my life. It was almost as incredible as if you had fired a 15-in. shell at a piece of tissue paper and it came back and hit you.⁸

På baggrund af Geiger og Marsdens forsøg opstillede Rutherford en ny atommodel, nemlig planetmodellen, hvor stort set al massen er koncentreret i en lille positiv ladet kerne, og elektronerne kredser om kernen, som planeterne om solen. Dermed kunne Rutherford forklare Geiger og Marsdens forsøg. Da kernen nemlig er lille, vil kun nogle få α -partikler ramme direkte mod kernen og dermed blive sendt direkte tilbage, fordi α -partikler både er positivt ladede og lettere end platinkerner.

Sidst, men ikke mindst, må man tænke på, at det er svært at skabe nye handle-mønstre. Derfor er der hele tiden en tendens til, at man lader sig inspirere af andre. Derved skabes flere fælles handle-mønstre, som igen bevirker, at der let skabes nye fælles handle-mønstre osv. Der vil altså vedvarende være en tendens til

ninger. Derved bliver det altid en fortolkning af, hvad der ligger bag andres handlinger. Et eksempel fra mine meget unge dage illustrerer dette. Jeg er fra landet, nærmere bestemt fra en gård, hvor vi dengang havde en karl. En af de første gange, jeg var til bal i det lokale forsamlingshus, mødte jeg denne karl og hans kæreste. Imens vi nu stod og snakkede, kom der flere af hans venner forbi og spurgte, om der var noget galt. De troede simpelthen, at vi stod og skændtes (f.eks. om kæresten) og skulle derfor lige høre, om der var noget, de kunne hjælpe med. En interessant fortolkning, som dog var temmelig misvisende.

For at undgå en sådan overfortolkning kunne man forsøge at beskrive de handlinger, man har kendskab til, så konkret som muligt. Han tog med højre hånd en genstand på bordet osv. En sådan beskrivelse er dog ikke så interessant, fordi den er for konkret. Den siger intet generelt om de involverede personer. Sagt mere præcist siger den intet om de bagvedliggende handle-mønstre, og det er ifølge den her opstillede teori først og fremmest på baggrund af disse, at man kan sige noget om en persons handlinger i en anden situation. Problemet er blot, at der er ingen, der har direkte indsigt i disse handle-mønstre. Det må altid bero på en fortolkning.

Som tidligere omtalt afhænger en sådan tolkning af egne handle-mønstre. En mulighed var selvfølgelig at forsøge at bestemme egne handle-mønstre. Som også omtalt tidligere, har man dog ikke selv direkte indsigt i disse. De kan kun iagttages indirekte, dvs. ved at iagttage, hvorledes man selv handler i forskellige situationer og på den baggrund forsøge at tillægge sig selv nogle handle-mønstre. Dette er om muligt endnu mere krævende end hos andre, fordi man er mere involveret i sig selv end i andre. Spørgsmålet er også, om man i det hele taget selv kan iagttage, når man handler. Dette kræver nemlig, at der på samme tid er mindst to forskellige handle-mønstre, der er aktive. En sådan mulighed har jeg som bekendt tidligere udelukket.

Der er også andre problemer ved at tillægge andre nogle handle-mønstre. Ofte er man som beskriver i direkte kontakt med de mennesker, man ønsker at beskrive. Dermed er man selv involveret i diverse handlinger og derfor også med til at påvirke, hvorledes de andre handler. Netop på baggrund af

handlingsbilleder kan en sådan indflydelse få stor betydning. Her må man tænke på, at baggrunden for handlinger er handlingsbilleder. Dermed kan selv en lille ændring af en iagttagers handlinger betyde, at der hos andre aktiveres helt andre handlingsbilleder. En iagttagere kan med andre ord have en afgørende indflydelse på andres handlinger. Et eksempel er den opdagelsesrejsende, der besøger et fremmed folkeslag. For disse mennesker vil tilstedeværelsen af en sådan udefra kommende person være noget usædvanligt. Der er derfor en stor fare for, at den opdagelsesrejsende ved sin blotte tilstedeværelse får altafgørende indflydelse på disse menneskers handlinger. Eksempelvis undersøgte den amerikanske antropolog Margaret Mead på et tidspunkt visse fremmede stammers seksualvaner bl.a. ved interviews. Denne undersøgelse har senere vist sig at være misvisende, simpelthen fordi disse mennesker kunne fornemme, hvad Mead ønskede at høre, og det sagde de så. Man er vel høflig!

Der er dog yderligere et par forhold, som man skal være opmærksom på. For det første er det en beskrivelse med begrænset gyldighed. Det skyldes, at man intet kan sige om, hvorledes disse handlingsbilleder ændrer sig, nye dannes og gamle forgår. Det betyder, at en beskrivelse med tiden kan forældes. For det andet er det vigtigt at være opmærksom på, at det er en beskrivelse, der er lavet på baggrund af en række konkrete situationer. Dette giver ikke alene en usikkerhed om indholdet af disse handlingsbilleder, men også en usikkerhed om, hvornår de er aktive, og hvornår de er passive. Desuden kan der eksistere handlingsbilleder, som man ikke er opmærksom på. Derved kan selv små ændringer af en situation give markant andre handlemønstre.

Trods alle disse vanskeligheder er det altså muligt at beskrive andre. Jeg antydede også, at det måske var muligt at beskrive sig selv. Jeg siger "måske", fordi jeg på et tidspunkt argumenterede for, at man ikke kan iagttage sig selv, når man selv handler. Selv om man ikke kan dette, mener jeg dog, at det alligevel er muligt at beskrive sig selv. Det bliver selvfølgelig endnu mere besværligt, end hvis det er andre, fordi man ikke har denne mulighed for selviagttagelse i handlingsøjeblikket. Men så må man i højere grad benytte andre muligheder som f.eks. at inddrage andre i beskrivelsen af sig selv. Desuden har man også indsigt i, hvorledes

En stor eksplosionsulykke i Texas City i 1969 var forårsaget af en lækage i en olieledning. Efter ulykken fandt undersøgelseskommissionen ud af, at en strømningsmåler faktisk havde indikeret en strøm af olie i ledningen, selv om en lukket ventil skulle gøre dette umuligt. Operatøren indrømmede, at han havde observeret det, men at hans erfaring viste, at måleudstyret var ustabil, og at en sådan indikering normalt skyldtes, at en justering var påkrævet. Da han havde travlt, havde han denne gang udsat yderligere kontrol til senere - med det resultat, at en læk ikke blev fundet i tide.⁶

En fjerde grund til en sådan helhedsdannelse er, at en allerede dannet helhed har en tendens til at opretholdes, også selv om man kommer i nogle nye situationer. Det er der primært to grunde til. For det første opstår der færre handlingsbehov for en helhed. Baggrunden er, at der opstår handlingsbehov, når begge handlingsbilleder i en forgrening aktiveres, men dermed er chancen for, at der opstår handlingsbehov mindst, når der er få handlingsbilleder, og de er sammensat som et handlingstræ. For det andet indtræffer der langt lettere ændringer blandt de konkrete end blandt de grundlæggende handlingsbilleder. Det betyder, at handlingsbillederne i første omgang tilpasser sig nye situationer ved ændringer blandt de konkrete handlingsbilleder. Hvis der i det hele taget opstår handlingsbehov, vil de altså i første omgang sikkert løses ved overfladiske ændringer.

At man på den måde grundlæggende handler traditionelt, kan nogen gange være fatalt. Et eksempel er dette:

En aften i 1795 var den franske astronom Lalande i færd med at kortlægge stjernehimlen. Hver aften observerede han stjernerne og optegnede deres position, som han derpå kontrollerede ved en ny observation den følgende dag. Denne aften konstaterede han, at en stjerne havde skiftet position i forhold til sine naboer. Da Lalande var en erfaren astronom, vidste han, at det var urimeligt, og at han

ændring. På den måde kan en enkelt situation bevirke, at der opstår store ændringer, så selv grundlæggende handlingsbilleder ændres. Det kan være en bekendt, som en dag gør noget, man bliver vred over. Hvis det til stadighed optager en, kan denne ene situation godt få som konsekvens, at man fuldstændigt ændrer sig over for den pågældende, så man aldrig igen får samme forhold til vedkommende.

I det hele taget bevirker disse tankeprocesser, at handlingsbillederne indretter sig efter hukommelsesbillederne. Når man tænker, er det altså de allerede etablerede handlingsbilleder, der sætter dagsordenen. Dette er vigtigt at være opmærksom på. Hører man eksempelvis til dem, der helst går egne veje, er man i sagens natur overladt en del til sig selv. Derved får man ikke i samme grad respons fra andre. Det betyder, at man får mere tid til at udvikle sig i nogle retninger, som er bestemt af nogle indre forhold. Resultatet kan være, at man udvikler sig i en retning bort fra andre.

Har man eksempelvis været ude for en oplevelse, der påvirker en voldsomt, kan det være udmærket at holde sig lidt for sig selv, simpelthen for at få denne oplevelse bearbejdet. Helt farefrit er det nu ikke. Resultatet kan nemlig være, at man udvikler sig i en retning, der ikke ligefrem hjælper en til at komme videre. Dette illustreres meget godt af følgende eksempel: To piger rejste rundt i Spanien. Desværre blev de begge voldtaget. De rejste selvfølgelig hurtigt hjem, men efterfølgende handlede de meget forskelligt. Den første insisterede på at rejse igen. Den anden blev derimod hjemme og fik derved bedre tid til at bearbejde oplevelsen. Resultatet var, at den første hurtigt kom over det og den anden led af psykiske problemer i lang tid derefter.

Der er dog også andre grunde til en sådan helhedsdannelse. Hvis de situationer, man kommer i, ikke afviger nævneværdigt fra hinanden, vil nogle handlingsbilleder aktiveres oftere end andre. Som tidligere omtalt vil de dermed også lettere aktiveres. Det betyder med andre ord, at de meget anvendte handlingsbilleder vil undertrykke de mindre anvendte. Alt andet lige vil dette også bidrage til en helhedsdannelse. Dette illustreres nærmest på tragikomisk vis af følgende eksempel:

man selv sanser, føler og tænker osv. Principielt er det altså muligt at beskrive sig selv, hvilket jeg finder temmelig interessant. Ifølge den her opstillede teori er mennesket opsplittet i mindre enheder (handlingsbilleder). Når man således forsøger at beskrive sig selv, er det en side, der forsøger at beskrive en anden side af en selv. Det er med andre ord nogle handlingsbilleder, der benyttes til at beskrive situationer, hvor andre handlingsbilleder var aktive. Et eksempel er et raserianfald. Bagefter er det muligt at finde frem til, hvorledes man selv handlede i den pågældende situation, f.eks. i form af beretninger fra andre. Det er altså to sider af en selv, der kommer til udtryk, nærmest som to personligheder. Sådan tror jeg også de fleste vil opleve det, f.eks. kan man godt bagefter være noget forundret over den måde, man selv handlede på.

Indvendinger

En indvending mod denne teori er, at der mangler noget. Hvad med sult, seksualitet og lignende. Er det ikke noget på forhånd givet og dermed i modstrid med udgangspunktet i dette menneskesyn? Her må man huske på, at mit udgangspunkt ikke udelukker noget sådant. Jeg udelukker blot, at noget en gang givet kan have betydning i alle menneskelivets forhold. Det må være begrænset til nogle bestemte situationer. Men dette synes jeg passer godt med et fænomen som seksualitet, fordi det netop kun kommer til udtryk i nogle bestemte situationer – som f.eks. også sult gør det. Den simpleste måde at realisere disse fænomener på, er derfor at indføre visse medfødte handlingsbilleder.

Dermed kan jeg også svare på andre lignende indvendinger. Jeg tænker f.eks. her på genetikken, som i disse år forsøger at påvise gener for både det ene og det andet. Eksempelvis har man forsøgt at påvise et såkaldt "bøssegen". Jeg mener dog ikke, at et sådant resultat nødvendigvis er i modstrid med mit udgangspunkt. Viser det sig derfor, at der er en overvægt af mænd med et bestemt gen, der er bøsser, vil jeg pr. definition ikke kunne afvise et sådant resultat.

Der er dog også andre indvendinger imod dette menneskesyn. På et meget væsentligt punkt mener jeg, at det adskiller sig fra den hverdagsopfattelse af mennesket, som man almindeligvis møder. Der er nemlig på forhånd ingen given forbindelse imellem de enkelte handlingsbilleder. Dermed er der i princippet heller ingen sammenhæng imellem den enkeltes handlinger. Noget sådant møder man dog sjældent. Tværtimod undrer man sig, når man møder en person med en splittet personlighed. Alene det, at vi har et begreb om en personlighed, tyder på, at der er en vis helhed over den enkeltes handlinger. Spørgsmålet er, hvorledes jeg både kan fastholde mit udgangspunkt og samtidig tale om en personlighed. Mit forslag er, at handlingsbilleder kan sammensættes. Derved viser det sig, at nogle handlingsbilleder er mere grundlæggende end andre. Det er disse grundlæggende handlingsbilleder, der gør mig i stand til at tale om en personlighed, uden at jeg af den grund går på kompromis med mit udgangspunkt.

Det kan heller ikke passe, at de ændringer der trods alt indtræffer, er så tilfældige som her antydtes. Var de nemlig det, ville det bevirke ændringer i forskellige retninger. Dermed ville den enkelte blive mere og mere splittet. En sådan udvikling ser man dog ikke, nærmest tværtimod.

at der i det hele taget kan undervises anderledes, end man altid har gjort.

Her er det nok på sin plads med en lille advarsel. Jeg tror, at de fleste mener, at noget sådant ikke kan overgå dem. Men her må man tænke på, at det for det meste er en udvikling, som man ikke er sig bevidst. De, der ender i en situation som ovenfor skitseret, har på intet tidspunkt valgt, at det skulle gå sådan. Faktisk tror jeg, at de fleste aldrig opdager, hvorfor det gik, som det gjorde. Det er langt lettere at undskylde sig med sin alder, den elendige chef osv. Måske er det netop dem, der ikke er sig denne fare bevidst, der er mest udsatte for at ende i en sådan situation.

Den stille og rolige udvikling, som disse eksempler illustrerer, forudsætter selvfølgelig, at de situationer, man kommer i, ikke ændrer sig nævneværdigt fra gang til gang. Ellers ville der ikke opstå handlingsbehov, der minder så meget om hinanden, at de hver gang løses på samme måde. Dette er også et meget vigtigt element i mit sidste eksempel, som har noget med grupper at gøre. Indtræder man nemlig i en sådan, optræder der selvfølgelig en række nye situationer, men til gengæld er der en vis sammenhæng imellem disse. Derfor vil der også i et sådant tilfælde efterhånden dannes nogle nye generelle handlingsbilleder. Dette udnyttes af mange nyreligiøse bevægelser. De har forskellige måder at indfange og fastholde nye medlemmer, men fælles for dem alle er, at de i begyndelsen forsøger at isolere de nye medlemmer fra omverdenen. Derved opnår man en maksimal grad af indflydelse, og ofte lykkedes det i en sådan grad, så de nye medlemmer efterhånden fraskriver sig enhver form for kontakt med omverden, familie og venner.

Karakteristisk for alle ovenstående eksempler er, at ændringerne så at sige sker i de situationer, hvor handlingsbehovet opstår. Som tidligere omtalt kan der dog også ske ændringer senere, men så er det på baggrund af hukommelsesbilleder. Når et hukommelsesbillede aktiveres, kan det nemlig være anledning til ændringer, som sigter mod at løse det handlingsbehov, som opstod, da hukommelsesbilledet blev dannet.

Nu er der blot det lidt specielle ved hukommelsesbilleder, at de kan aktiveres igen og igen, og hver gang kan det betyde en lille

blot udfyldes med noget, der minder om arbejdet, kan det godt få en stor indflydelse på ens personlighed.

Ovenstående eksempler er karakteristisk ved, at man mere eller mindre uforvarende er havnet i en række ens situationer. Interessant nok kan det godt være sig selv, man har bragt i disse ens situationer. En af mine bekendte interesserede sig på et tidspunkt meget for at få et stereoanlæg med en god lyd gengivelse. Han fik efterhånden også samlet et godt anlæg, men en dag bemærkede han, at hans musiksmag var ændret. Tidligere lyttede han nemlig meget til U2, men det havde ændret sig til musik med meget slagtpøj, dvs. tromme og den slags instrumenter. Han gav selv følgende forklaring: Den tekniske kvalitet af U2's indspildninger er meget dårlig, hvilket bliver meget tydeligt på et godt anlæg i modsætning til kvalitetsindspildninger med slagtpøj, som lyder fantastisk godt på et godt anlæg. Han solgte derfor sit anlæg og anskaffede sig et mindre godt stereoanlæg. Det tekniske skulle ikke diktere hans smag!

Forklaringen på denne udvikling er simpel nok. I kraft af interessen for en god lyd gengivelse, opøvede han et bedre og bedre øre, dvs. han skabte flere og flere handlingsbilleder for dårlig lyd. Når han så lyttede til U2, blev nogle af disse handlingsbilleder aktiveret, hvorved der opstod handlingsbehov, og derfor blev han mere tilbøjelig til at fravælge U2, når der skulle lyttes til musik.

Et andet eksempel er at arbejde et sted, hvor der løbende bliver indført ny teknologi. Dette kan være krævende at sætte sig ind i. Langt det letteste er at undgå alt det nye. Problemet er blot, at hvis man altid viger uden om, risikerer man en dag at være så langt bagud, at man ikke mere kan deltage i de almindelige arbejdsgange på sit arbejde. Et tilsvarende eksempel er pædagogen, som involverer sig mindre og mindre i sit arbejde og i de mennesker, vedkommende arbejder med. Igen fordi det er det letteste. Problemet er blot, at man derved opøver nogle rutiner, så man til sidst slet ikke formår at involvere sig. Det samme risikerer læreren. Igen er faren, at det er fristende at slippe så let om ved sit arbejde, som muligt. Man undlader at tage på kurser, genbruger de samme undervisningsforløb osv. Efter en 10-15 år med de samme forløb er det svært at ændre disse. Man kan ganske enkelt ikke forestille sig,

3. Sammensætning af handlingsbilleder

I afslutningen af forrige kapitel nævnte jeg et par indvendinger mod denne teori. Her vil jeg nævne endnu en. Mit udgangspunkt er som bekendt, at den enkelte har et antal handlingsbilleder, som ligger til grund for sansning og handling. Men hvordan kan man egentlig reagere på alle de situationer, man kommer i, når disse handlingsbilleder i princippet er uafhængige af hinanden? Der er selvfølgelig mange situationer, der minder om hinanden, men der er også variationer. Mange af disse variationer er man faktisk også i stand til at reagere rimeligt hensigtsmæssigt på. Har man eksempelvis to bekendte, som man kender fra hver sin sammenhæng, kan man godt møde dem samtidig uden helt at blive handlingslammet. Lignende situationer løser man normalt også uden de store problemer. Man indretter sig efter situationen. Det virker blot lidt underligt, at man kan udvise en sådan fleksibilitet, når der kun er et begrænset antal handlingsbilleder til rådighed, og da de i princippet intet har til fælles.

Et oplagt svar kunne være, at der var et handlingsbillede til alle de situationer, man kommer i. Problemet er blot, hvor alle disse handlingsbilleder skulle komme fra. Måske dannes de lige i øjeblikket. Selv om dette er en mulighed, synes jeg ikke, den er tilfredsstillende. Primært fordi det ikke ville være i overensstemmelse med, at handlingsbilleder ofte afspejler handle-mønstre, som gentages igen og igen. Hvis det var så let at danne nye handlingsbilleder, var der nemlig ingen grund til at gentage de samme handle-mønstre igen og igen.

Selv om man vitterligt havde et handlingsbillede til enhver situation, mener jeg også, at det ville give problemer. For det første ville det kræve et utal af handlingsbilleder, fordi man kommer i så mange forskellige situationer. For det andet ville der blive problemer med at få fundet de rette handlingsbilleder frem, og det ville sandsynligvis tage forholdsvis lang tid. Langt mere effektivt ville det være, hvis der var noget, der kunne genbruges. Noget, der ligesom kunne være mere grundlæggende end andet. Alt andet ville være for ressourcekrævende og for ineffektivt.

Derfor tror jeg ikke svaret på ovenstående er så simpelt, som at man har et handlingsbillede til hver situation. Jeg må ganske enkelt give disse handlingsbilleder mere teoretisk indhold for at kunne svare på en indvending som ovenstående. Kort fortalt vil jeg fastholde mit udgangspunkt, men det skal blot modificeres lidt. At det så samtidig viser sig, at jeg derved kan forklare mange andre interessante fænomener, mener jeg også er et godt argument for at gå andre veje.

Handlingstræ

Jeg vil først se lidt nærmere på et konkret eksempel, nemlig en ung mand og hvorledes han handler, når han er sammen med hver enkelt af fem venner. Dette har jeg skitseret i figur 2. Der er dog nogle træk, der er fælles for de mandlige venner. Det samme er tilfældet for de kvindelige venner. Ydermere er der træk, som genfindes for både de mandlige og de kvindelige venner. Det skal pointeres, at det er helt individuelle træk. For en anden person med de samme fem venner kunne det principielt være helt andre træk.

skal de grundlæggende handlingsbilleder helst være sammensat som et handlingstræ. Ellers opstår der lettere handlingsbehov og dermed også mulighed for brud på helheden. Det korte af det lange er altså, at handlingsbillederne i mange tilfælde vil ændre sig mod så få og så grundlæggende handlingsbilleder som mulig og helst sammensat som et handlingstræ.

Langt den vigtigste grund til denne helhedsdannelse har baggrund i to af ovennævnte måder, ændringer ofte sker på. For det første at ændringer for det meste sker i situationer, hvor der opstår et handlingsbehov. For det andet løses handlingsbehov ofte ved en slags genbrugsproces. Hvis der altså i en række situationer, der minder om hinanden, opstår det samme handlingsbehov, vil det derfor ofte løses på samme måde. Derved kan et handlingsbillede brede sig til et større og større område og dermed blive mere generelt. Et eksempel herpå ses i kapitel 3, hvor en ung mand på den måde ændrede sig fra at være genert til at være mere ligefrem over for kvinder.

Et tilsvarende eksempel er pædagogen, der arbejder med hårdt belastede unge, hvor omgangsformen ofte er meget direkte og konfronterende, så man som pædagog er nødt til at være lidt kvik i replikken. Det kan man selvfølgelig vænne sig til, men værre er det, at denne måde at håndtere konflikter på stille og roligt kan brede sig til privatssfæren.

Hertil vil de fleste sikkert indvende, at man altid kan skeldne mellem arbejde og fritid, men det er jeg ikke enig i. I et almindeligt liv opstår der også mange konfliktssituationer, f.eks. med egne børn, familie, naboer ect. Efterhånden, som man på arbejdet bliver bedre og bedre til at håndtere disse situationer, skulle det være meget mærkeligt, om man ikke også bliver "lidt bedre" til at klare lignende konflikter i andre sammenhænge - også i tilfælde, hvor man måske var bedre tjent med et mere stille sind.

Noget lignende gælder selvfølgelig også andre faggrupper. Det kan være håndværkeren, der efterhånden ikke kan andet end bruge hammer og sav, den kreative, der efterhånden ikke kan andet, end være "kreativ" eller den, der til dagligt arbejder teoretisk, og som efterhånden ikke kan andet end være teoretisk. Et arbejde fylder faktisk temmelig meget i hverdagen, og hvis fritiden

7. Mennesket som en helhed

Et fælles tema for de foregående fire kapitler har været ændringer af handlingsbilleder. Selv om mit udgangspunkt er, at disse ændringer principielt er uforudsigelige, har det alligevel vist sig, at man kan sige en hel del om dem. For det første forekommer ændringer for det meste i situationer, hvor der opstår et handlingsbehov enten i selve situationen eller senere. Sker ændringen senere, har den dog udgangspunkt i det hukommelsesbillede, der blev dannet i forbindelse med handlingsbehovet. For det andet er ændringer ofte et resultat af en slags genbrugsproces. Altså er det allerede etablerede handlingsbilleder, der så blot benyttes i nye situationer. En anden måde at sige lidt det samme på er, at der skabes nye forbindelser imellem allerede etablerede handlingsbilleder. En tredje måde, hvorpå der ofte sker ændringer, er ved overlevering. Man ser eller hører om andres handlinger, som kan løse et eller flere af ens egne handlingsbehov. Dette foregår selvfølgelig ikke bevidst. Selv vil man registrere det som noget, der fremstår som interessant. Hvis man tager det til sig, er man blevet inspireret af andre til at ændre egne handlinger. Sådant set er det også en art genbrug, blot er det genbrug fra andre. Endelig er der en tendens til, at handlingsbilleder, der sjældent er aktive, er sværere at aktivere, end handlingsbilleder, der ofte er aktive.

Spørgsmålet er, om ikke alle disse forskellige måder ændringer ofte sker på betyder, at den enkelte bliver mere og mere splittet? Det er der dog ikke noget, der tyder på. Tværtimod er det som om, der er en helhed over den enkeltes handlinger. Det er dette, der er baggrunden for at kunne tale om en personlighed. Spørgsmålet er, hvorledes en sådan helhed kan begrundes. Her er min pointe, at en sådan helhed ikke er på forhånd given, men derimod noget, der løbende opstår.

Men hvorledes er handlingsbillederne egentligt sammensat, når man handler som en helhed, dvs. der mellem ens handlinger er en vis overensstemmelse? For det første må der være ganske få grundlæggende handlingsbilleder. Er der nemlig mange af dem, er der også flere handlingsbilleder, der kan aktiveres, men dermed er der også en større mulighed for brud på helheden. For det andet

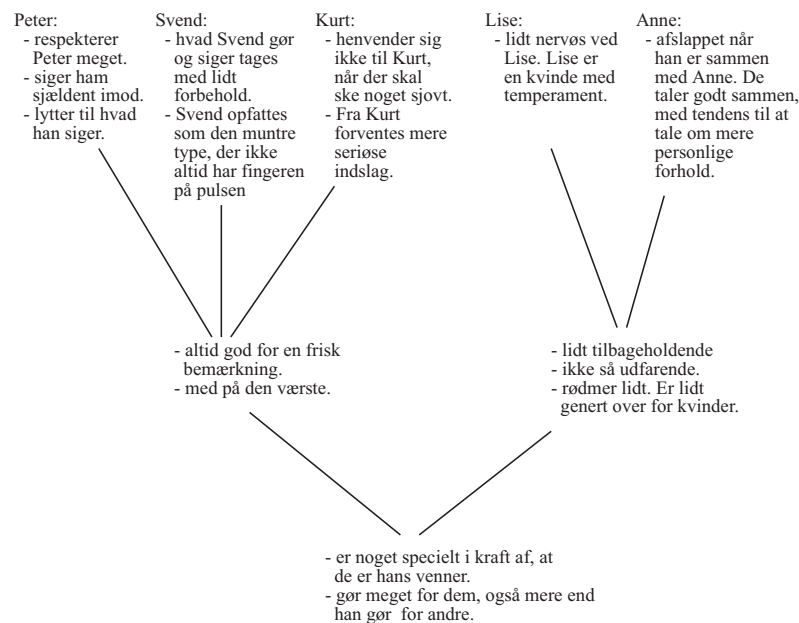

Fig.2 Udsnit af et handlingstræ

Som illustreret i figur 2, er der altså træk, der går igen i en række forskellige situationer. Min påstand er nu, at noget lignende også genfindes i andre tilfælde. Hvis der opstår en ny situation, kan man på nogle punkter godt ændre handlemønstre, men det er sjældent, at man fuldstændigt ændrer handlemønstre. Der vil som regel være noget, der går igen. Spørgsmålet er nu, hvorledes dette kan udmøntes rent teoretisk?

Min ide til at komme videre er at konstruere et såkaldt handlingstræ. Et handlingstræ er simpelthen opbygget som figur 2. Denne figur forestiller et handlingstræ eller rettere dele af et handlingstræ. I hver gren har jeg skrevet, hvad der er karakteristisk for den pågældende gren. I en bestemt situation, f.eks. når han er sammen med Anne, vil jeg sige, at der er flere handlingsbilleder aktive, nemlig det, der hører til Anne, det, der hører til de

kvindelige venner og det, der hører til vennerne. På den måde er der ikke et men flere handlingsbilleder, der er aktive på en gang. Hver gren repræsenterer så at sige et handlingsbillede. Dermed er hver gren en yderligere præcisering af det totale handlingsbillede. Det skal dog pointeres, at denne sammensætning ikke er vilkårlig eller rettere ikke er fleksibel. Tværtimod er det sådan, at de samme sammensætninger forekommer igen og igen. Den unge mand fra figur 23 begynder f.eks. ikke pludselig at behandle sine kvindelige venner som sine mandlige venner.

Et sådant handlingstræ kan illustrere mange interessante fænomener. Først vil jeg dog introducere to nye begreber, nemlig konkrete og grundlæggende handlingsbilleder. Konkrete handlingsbilleder er de handlingsbilleder, der sidder i toppen af træet, dvs. blade og kviste. Dem er der mange af, og de er alle hæftet på andre handlingsbilleder. Grundlæggende handlingsbilleder er der færre af, og billedligt talt svarer disse grundlæggende handlingsbilleder til de bærende grene og stammen.

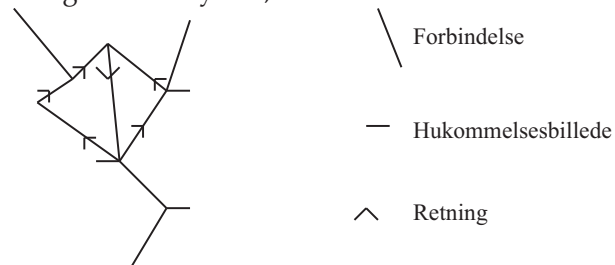
Set på baggrund af et handlingstræ er det således oplagt, hvorfor man ikke almindeligvis oplever de store ændringer i handlemønstre hos mennesker i deres dagligdag. Det skyldes ganske enkelt, at det stort set er de samme grundlæggende handlingsbilleder, som er aktive hele tiden. Derfor bliver det også oplagt, hvorfor man kan tale om en personlighed. Denne må nemlig være et udtryk for personens grundlæggende handlingsbilleder. Her er det vigtigt at bemærke sig, at dette svar også giver mulighed for afvigelser fra det dagligdags mønster. Det er ikke usædvanligt, at mennesker fuldstændigt ændrer handlemønster, hvis de opleves i andre situationer, end de vante. På Balkan kan man i disse år opleve, at nogle den ene dag kan være fredelige familiefædre og næste dag være involveret i etnisk udrensning af tidligere naboer. Der er selvfølgelig blot tale om to forskellige situationer, hvor der er forskellige grundlæggende handlingsbilleder, der er aktive. Dette giver sig så udslag i disse to meget forskellige handlemåder.

Men hvor splittet en personlighed kan man egentlig have? Principielt er der intet, der hindrer, at et handlingstræ mere har

Dette forekommer inden for områder, man har stor erfaring med. I sådanne tilfælde er det altså også svært at holde en sådan proces i gang. Det mest optimale må derfor være, at man har nogle hukommelsesbilleder og nogle ikke helt tilpassede handlingsbilleder. Det er altså lige så meget sammensætningen af handlingsbillederne, som det er antallet af hukommelsesbilleder, der holder en tankeproces i gang. Der er dog en sammenhæng imellem de to. Blandt ikke tilpassede handlingsbilleder vil der opstå flere handlingsbehov og dermed dannes flere hukommelsesbilleder, end blandt tilpassede handlingsbilleder. Det vil således altid være inden for områder, hvor handlingsbillederne ikke helt er tilpassede, at man tænker mest. Sådan skulle det også helst være, hvis formålet med tænkning er at tilpasse handlingsbillederne.

med andre ord sige, at det ofte er de samme hukommelsesbilleder og handlingsbilleder, der ligger til grund for en sådan tankerække. Det er disse, der er tankerækkens forudsætninger. De handlingsbilleder, der er involverede i selve tankeprocessen, er alle mere konkrete, og de kan variere mere.

Er det eksempelvis et hukommelsesbillede, der er dannet ved et grundlæggende behov, er der mange muligheder for forskellige tankeretninger. Det skyldes, at et hukommelsesbillede blandt de

grundlæggende handlingsbillede kan aktivere mange forskellige handlingsbilleder pga. diverse forgreninger. Det viser sig da også, at sådanne situationer, hvor der opstår et grundlæggende handlingsbehov, senere kan være anledning til, at man er meget svingende f.eks. i humor, holdninger og lignende.

Fig.12 I ovenstående figur har jeg forsøgt at illustrere, at tankerækken foregår blandt konkrete handlingsbilleder. I figuren har jeg med pile markeret, hvor to serier i tankerækken kunne tænkes at forløbe. I dette tilfælde er der altså kun et hukommelsesbillede, der er baggrund for de to serier.

Men hvad skal der egentligt til for at holde en sådan proces i gang? Ja, først og fremmest må det være vigtigt med mange

karakter af en busk end et træ med en stamme. Spørgsmålet er, om det også i praksis er muligt med en så splittet personlighed. Først vil jeg dog slå fast, at det ikke er så let at afgøre, om en persons handlingstræ har en eller flere stammer. Dette sidste udelukker nemlig ikke, at disse har mange mere konkrete handlingsbilleder tilfælles. På baggrund af en overfladisk betragtning kan en sådan person derfor godt virke som en person med kun en personlighed. Det kan således være svært i et konkret tilfælde at afgøre, hvor splittet en person er.

Psykoanalysen leverer ellers en række fortræffelige eksempler på mennesker, der nærmest er splittet i to personligheder. Et eksempel er Anna O, som var en af Freuds tidlige patienter. Den normale Anna var en venlig pige, men i den anden tilstand var hun uregerlig og ondskabsfuld mod sine omgivelser, nærmest som en anden Doktor Jekyll og Mr. Hyde. Nøjagtigt som i romanen var det i tilfældet Anna O som om, det var to forskellige personer, f.eks. havde den normale Anna O intet kendskab til den anden Anna og omvendt. Desuden talte hun i den anden tilstand indtil flere sprog flydende, sprog, som hun ikke beherskede, når hun var den normale Anna. Alligevel ved jeg ikke, hvor godt et eksempel det er til at belyse ovenstående problematik. Eksemplet kunne selvfølgelig forklares ved, at der så at sige var to stammer i handlingstræet, men der er også andre mulige forklaringer. Det kunne f.eks. have noget at gøre med, hvordan de enkelte handlingsbilleder aktiveres. Dette kan handlingstræet dog ikke fortælle os så meget om. Det giver kun et billede af, hvilke handlingsbilleder der normalt sammensættes. Derfor mener jeg ikke eksemplet med Anna O nødvendigvis afklarer ovenstående spørgsmål. Det må altså stå som et åbent spørgsmål, om man har et enkelt grundlæggende handlingsbillede eller ej. Handlingstræet udelukker hverken det ene eller det andet.

Også andre fænomener kan illustreres med et sådant handlingstræ. De konkrete handlingsbilleder er der mange af. De skifter ofte imellem at være aktive og passive, der er mange, der minder om hinanden, og endelig har mange de samme grundlæggende handlingsbilleder. De er med andre ord meget fleksible. Helt anderledes er det med de grundlæggende handlingsbilleder. Dem

er der langt færre af. De skifter ikke så ofte imellem at være aktive og passive, og de situationer, hvor de er aktive, er mere forskellige. Derfor kan man godt have en fornemmelse af at have mange muligheder og ingen begrænsninger i situationer, hvor der kræves ændringer blandt de konkrete handlingsbilleder. Dette mener jeg giver en forklaring på, hvorfor man er så god til at klare de små variationer, der forekommer i hverdagen, hvilket netop var mit mål, som omtalt i indledningen til dette kapitel.

Kræves der derimod ændringer blandt de grundlæggende handlingsbilleder, møder man helt andre grænser. Kuhn² giver et udmærket eksempel på, hvor svært eller rettere sagt umuligt det kan være for forskere at skifte nogle grundlæggende forskningstraditioner ud med andre traditioner. Kuhns pointe er, at videnskabelig udvikling ikke er en langsom akkumulerende proces, men derimod en udvikling, der kommer i spring, nærmest som revolutioner. Det er dog ikke alle forskere, der er med i disse revolutioner. Ofte er det ganske unge forskere, der starter disse revolutioner, som så støttes af andre unge forskere. De gamle teorier uddør dog ikke sådan lige med et. Faktisk er det sådan, at de ældre teorier først uddør med de ældre forskere, der voksede op med disse teorier.

Noget lignende kender vi også fra hverdagen. Mennesker ændrer ikke personlighed fra dag til dag. Faktisk har mange den samme personlighed hele livet igennem.

At det er svært grundlæggende at ændre sig kan godt give nogle problemer. Dette ses f.eks. af vore dages arbejdsmarked. Her er nogle af tidens nøgleord omskiftelighed og fleksibilitet. Det er de måske blevet, fordi vi lever i et samfund, der er inde i en rivende udvikling. Derfor stilles der også store krav om at kunne omstille sig, hvilket åbenbart er lettere sagt end gjort.

Men i hvor høj grad er man egentligt i stand til at omstille sig? Eller for at spørge med lidt andre ord: Hvor frit er mennesket i grunden? Er menneskets handlinger determineret af egne handlingsbilleder eller hvad? Svaret må blive et både og. Er det handlemønstre, hvor der kun kræves ændringer blandt de konkrete handlingsbilleder, kan man altså godt have en oplevelse af mange muligheder og dermed en oplevelse af en stor grad af frihed. Er det derimod handlemønstre, hvor der kræves ændringer blandt de

handlingsbilleder? Det virker i hvert fald ikke som en naturlig forlængelse af den konstruktion, jeg indtil videre har udviklet.

Der er dog en anden mulighed, som måske er mere naturlig. Man må nemlig tænke på, at der ikke kun går forbindelser fra grundlæggende til mere konkrete handlingsbilleder. Der er faktisk også nogle forbindelser fra konkrete til mere grundlæggende handlingsbilleder, dog selvfølgelig ikke så mange som omvendt. En serie kunne således tænkes at opstå som ovenfor beskrevet. Nu er der blot også en mulighed for, at et handlingsbillede aktiverer et mere grundlæggende handlingsbillede igen, som så kan være udgangspunkt for en ny serie. Denne sidste mulighed minder mere om en association end en egentlig kamp imellem handlingsbilleder. Derved kan en sådan tankeproces også fortsætte uden nødvendigvis at ende i en handling. Begge dele er faktisk muligt. Sådan skulle det også helst være ifølge ovenstående eksempler.

Alt i alt mener jeg, at denne forklaring er en mere naturlig forlængelse af den konstruktion, som jeg indtil videre har opbygget, fordi jeg intet nyt har indført. Det ville jeg gøre, hvis jeg havde fastholdt, at hukommelsesbilleder fører et handlingsmønster helt tilbage til de grundlæggende handlingsbilleder igen. Men der er alligevel noget nyt ved denne sidste forklaring. Ifølge den er der nemlig en mulighed for pludselig at skifte fra at være meget handlingsorienteret til en mere funderende tilstand. Noget sådant mener jeg faktisk også, at man kan komme ud for. Man kan godt pludselig blive optaget af en tanke, selv om man er i en situation, der lægger op til, at man skal handle. Eksempelvis kan man godt i en samtale blive afledt af egne tanker.

I det hele taget synes jeg, at denne sidste forklaring giver et bedre billede af det at tænke, end den forrige gør. Når man tænker, tager man sjældent udgangspunkt i noget helt grundlæggende. Man tager udgangspunkt i forhold, som ligger tæt på det, der optager en. Først senere inddrages evt. mere grundlæggende forhold.

Men derved kan vi også forklare et andet interessant fænomen, nemlig at en tankerække som regel har nogle forudsætninger. Det er sjældent, man midt i en tankerække grundlæggende ændrer sin tænkning. Dette skyldes, at den tilbageføring, der trods alt finder sted, ikke går helt tilbage til de grundlæggende handlingsbilleder, men måske kun fører et eller to handlingsbilleder tilbage. Det vil

Hun minder nu også lidt om Anne.

Hvordan mon hun har det?

osv.

Umiddelbart virker dette også som ovenfor skitseret, dvs. tankerækken består af serier, som efterfølger hinanden. Alligevel virker det nu ikke som en kamp imellem handlingsbilleder, snarere virker det som om, man stille og roligt associerer sig frem. Ligeledes kunne det også diskuteres, om tankerækken virkelig består af serier, hvor der aktiveres mere og mere konkrete handlingsbilleder, indtil serien afløses af en ny serie. Det kunne såmænd lige så godt være en proces, der bevæger sig på tværs, lidt op og lidt ned blandt disse handlingsbilleder. Altså en mere cirkulær proces.

Spørgsmålet er, om man kan forklare begge processer. En mulighed var, at disse hukommelsesbilleder ikke aktiverer mere konkrete handlingsbilleder, men derimod fører deres handle-mønstre tilbage til mere grundlæggende handlingsbilleder. Se figur 11. På den måde ville der være mulighed for både cirkulære processer og processer, der mere minder om udbrud.

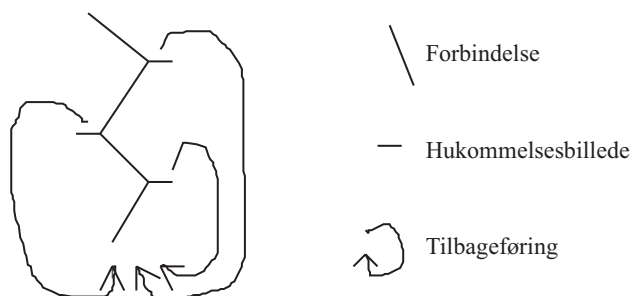

Fig.11 Tilbageføring til grundlæggende handlingsbilleder.

Dette er blot en lidt underlig konstruktion. Hvorfor skulle der pludselig etableres forbindelser tilbage til de grundlæggende

grundlæggende handlingsbilleder, bliver situationen en helt anden. Mulighederne er få, og som følge deraf vil disse få handlingsbilleder meget let komme til at virke begrænsende eller måske ligefrem styrende. I grelle tilfælde kan man ligefrem tale om determinisme forstået på den måde, at personens handlinger på forhånd er determineret af egne grundlæggende handlingsbilleder. Et eksempel kunne være afhængighed af alkohol eller af narkotiske stoffer. I sådanne tilfælde kan det være noget illusorisk at tale om frihed. En bedre betegnelse var måske sygdom, fordi det i de fleste tilfælde kræver professionel hjælp at komme ud af dette misbrug.

Handlingspyramiden

En anden måde at fremstille nogle af de samme fænomener på er med en handlingspyramide. Denne fremkommer ved, at man afbilder alle handlingsbillederne som en kasse. De konkrete handlingsbilleder placeres øverst, og de grundlæggende placeres nederst. I en given situation afbildes de handlingsbilleder, der er aktive, som en pyramide, hvor de konkrete handlingsbilleder afbildes øverst og de grundlæggende nederst. Det vil med andre ord sige, at bredden af pyramiden ved et givet handlingsbillede er et udtryk for, hvor grundlæggende det pågældende handlingsbillede er. I en anden situation er det måske andre handlingsbilleder, der er aktive. Dermed bliver indholdet i handlingspyramiden også et andet.

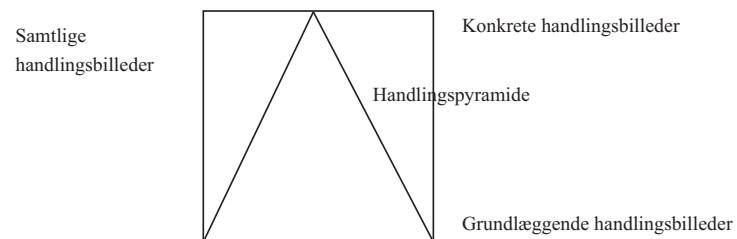

Fig.3 Handlingspyramide. Øverst er de konkrete handlingsbilleder, og nederst er de grundlæggende handlingsbilleder afbildet.

Umiddelbart minder dette meget om handlingstræet. Der er dog forskelle. Eksempelvis fremgår det af handlingstræet, hvorledes de enkelte handlingsbilleder sammensættes. For handlingspyramiden forestiller jeg mig ikke, at der er sådanne på forhånd givne sammensætninger. Derimod tilpasser handlingspyramiden sig den konkrete situation, man er i, vha. de forhåndenværende "byggeklodser" i form af handlingsbilleder. På den måde bliver handlingspyramiden en mere fleksibel konstruktion end handlingstræet, fordi der ingen på forhånd givne sammensætninger er. Eksempelvis er et konkret handlingsbillede ikke fast tilknyttet et andet mere grundlæggende handlingsbillede, som det er tilfældet i handlingstræet. På dette punkt virker handlingstræet lidt underligt i og med, at mange af de konkrete handlingsbilleder er aktive i meget forskelligartede situationer. Eksempelvis anvender man de samme bevægelser, sproglige vendinger og udtryk i mange forskellige situationer. Skulle man beskrive dette med et handlingstræ, ville det kræve, at det handlingsbillede, der lå bag det pågældende handlemønster, stort set var repræsenteret på alle træets grene. Det virker i mine øjne lidt voldsomt. I handlingspyramiden forklares dette simpelthen ved, at det pågældende handlingsbillede bliver aktiveret i de pågældende situationer. Her er det altså det samme handlingsbillede, der aktiveres igen og igen. I handlingstræet derimod skulle der i princippet være et til hvert mere grundlæggende handlingsbillede. Da der i forvejen er temmelig mange konkrete handlingsbilleder, må det være en meget tæt krone på et sådant handlingstræ. Principielt skulle der heller ikke være noget i vejen for det. Eksempelvis kunne man forestille sig, at alle disse ens handlingsbilleder var dannet ved, at der et sted dannes et handlingsbillede, som så breder sig over hele træet. Alligevel virker det nu lidt overvældende med alle disse ens handlingsbilleder. Det er i hvert fald ikke særligt økonomisk. Desuden virker det lidt underligt, at de på længere sigt kan vedblive med at være ens. De er trods alt placeret forskellige steder under forskellige omstændigheder.

Til gengæld er der andre fænomener, der taler til fordel for handlingstræet. Faktisk er det ikke altid helt uproblematisk at

Man kunne forestille sig denne tankeproces nærmest som en kogende lavasuppe med et udbrud her og så med et udbrud der. Disse udbrud eller tankeserier kunne bestå af et handlingsbillede, der aktiverer et mere konkret handlingsbillede osv., indtil udbruddet standses af, at der opstår et handlingsbehov. Altså det samme som der sker, når der i en konkret handlingssituation opstår et handlingsbehov. Dermed skulle man handle i det øjeblik, en serie får lov at trænge igennem. Hvis man står i en konkret handlingssituation som f.eks., at der ikke er flere tallerkener i skabet, så er det et ganske udmærket billede, fordi man står i et konkret problem, som ender med en handling. Alligevel er det en underlig fremstilling. Tanker er ikke altid udtryk for problemer i en konkret handlingssituation. Man tænker også i mange andre situationer, som f.eks. når man står og venter på bussen. Desuden ender en tanke ikke altid i en handling. Faktisk er det i nogle tilfælde, som om man tænker uden nogen påviselig grund. Ligger man f.eks. på sofaen, kan følgende tankerække dukke op:

Festen man var til i går.
 ↓ ny serie
 Familiefesten sidste weekend.
 ↓
 Onkel Kurt var nu lidt beruset.
 ↓
 Er han mon ved at blive alkoholiker.
 ↓
 Han havde en temmelig rød næse.
 ↓
 Han holdt sig heller ikke tilbage.
 ↓ ny serie
 Det gjorde onkel Svend nu heller ikke.
 ↓
 Tænk hvis han er alkoholiker.
 ↓ ny serie
 Det ville være synd for tante Gerda.
 ↓
 Hun er nu egentligt lidt naiv, så hun har nok intet registreret.
 ↓ ny serie

det måske er lidt andre handlingsbilleder, der nu er aktive. Derved kan der lettere opstå f.eks. nogle nye forbindelser. Dette mener jeg svarer til at få en ide. Det er her vigtigt at være opmærksom på, at sådanne ændringer kun er løsning på det handlingsbehov, der dannede hukommelsesbilledet. I andre situationer og med andre aktive handlingsbilleder kan denne ændring give helt nye problemer. Chancen for, at det er en levedygtig ide, er altså ret begrænset. Dette kender vi da også udmærket fra os selv. Mange af de ideer, man får, forkastes næsten lige så hurtigt, som de opstår. Rent konkret sker der det, at de nye ændringer straks er aktive og derfor kan de også aktivere nye handlingsbilleder, som aktiverer nye hukommelsesbilleder osv. Derved kan der opstå nye handlingsbehov. Allerede her opstår der altså problemer med de nye ændringer.

Der kan dog også opstå problemer senere. Alle kender vist eksemplet med at få en god ide, men i det øjeblik den skal omsættes til konkret handling, kan der vise sig store uforudsete problemer. Forklaringen er, at handling aktiverer andre handlingsbilleder, og dermed kan der opstå nye problemer. Det kan være forfatteren, der får en ide til en roman, men når den skal omsættes til papir, viser der sig problemer. Et eksempel ses også tit på ældre amerikanske film. Helten har besluttet sig for at fri til sin udkårne og forbereder alt, hvad han vil sige. I selve situationen bliver det dog blot til et "I love you".

Men er der ikke et problem med disse tankeprocesser? Normalt på det nærmeste kæmper disse handlingsbilleder indbyrdes om at være aktive. Hvorfor handler man så ikke, når man tænker? Hvorfor kan en sådan tankeproces fortsætte, uden det ender med, at man handler? Et nemt svar ville være, at hvis et handlingsbillede aktiveres af et hukommelsesbillede, så kan det ikke være baggrund for at handle. Dette mener jeg dog ikke kan være tilfældet. Hvordan skulle et handlingsbillede dog kunne skelne imellem de to tilfælde? Man kunne selvfølgelig indføre en eller anden form for mekanisme, men det ville ligesom komplicere sammenhængen, så det tror jeg ikke helt på. Måske skulle jeg helt undlade at undersøge dette spørgsmål nærmere. Det kan måske slet ikke sættes på begreb. Alligevel har jeg lige et par ideer, som jeg vil præsentere.

benytte et givet handlemønster i en anden situation. Det er ligesom noget, man skal opdage, nærmest som en aha-oplevelse. En sådan aha-oplevelse bliver selvfølgelig mere udtalt jo mere grundlæggende, de involverede handlingsbilleder er. Det er dog svært at forklare en sådan aha-oplevelse med handlings- pyramiden. Ifølge den har man en given mængde handlingsbilleder, som tilpasser sig den konkrete situation. Altså er en bestemt sammensætning uafhængig af, om disse handlings- billeder før har været aktive sammen. Der er med andre ord ingen mekanisme, der så at sige husker de benyttede sammensætninger.

Sammensætning med forbindelser

En helt tredje mulighed er, at de enkelte handlingsbilleder har etableret en forbindelse til de andre handlingsbilleder, som de har været aktive sammen med. Selve etableringen af forbindelsen kan så forklare denne aha-oplevelse, og de allerede etablerede forbindelser kan forklare den uproblematisk sammensætning af handlingsbilleder, man ser i de fleste situationer. Derved kan man få relativt få handlingsbilleder kombineret på relativt mange måder. På den måde opnår man altså også handlingspyramidens fleksibilitet.

Dette er alt sammen ganske udmærket, men bliver det ikke på bekostning af hastighed og præcision, f.eks. i forhold til handlingstræet? Det må alt andet lige være sådan, at flere kombinationsmuligheder også betyder, at det tager længere tid at finde frem til en konkret kombination. Fleksibiliteten kan på den måde hurtigt blive en ulempe, hvis det er på bekostning af den hastighed, hvormed man kan handle.

Der er dog også mekanismer, der modvirker dette. F.eks. er der en tendens til, at en forbindelse er lettere at aktivere, hvis den lige har været aktiv. Har man f.eks. lige været vred, sur eller lignende, bliver man det lettere igen end normalt. Men også i lidt større perspektiv ses noget lignende. Et eksempel er en dag at gøre noget, man normalt ikke gør, som f.eks. at stjele noget mad i et supermarked, fordi man er i pengene. Næste gang man kommer i pengene, er det langt lettere igen at få denne ide. Benytter man sig

af denne mulighed flere gange, bliver det nemmere og nemmere både at få ideen og at udføre den. Passer man ikke på, kan det let gå hen og blive en vane, dvs. noget man bare gør uden nærmere at tænke over det.

Et andet eksempel er at begynde at færdes i kredse med tendenser til småkriminalitet. Derved aktiverer man også en række forbindelser, som man normalt ikke benytter. På længere sigt betyder dette, at disse forbindelser lettere og lettere aktiveres, så man lidt efter lidt ændrer handlemønster. Man bliver med andre ord mere tilbøjelig til småkriminalitet. Der er dog også andre ting, der understøtter en sådan proces. Som vi senere skal se, danner man også mange nye handlingsbilleder, når man kommer i en række nye situationer. Dette vil selvfølgelig også understøtte en sådan forandringsproces.

Omvendt må det også være sådan, at en forbindelse har sværere ved at blive aktiveret, hvis den ikke aktiveres så tit. Holder man f.eks. op med at ryge, er det i starten voldsomt svært, fordi man hele tiden får lyst til at ryge. Hvis man dog konsekvent undlader at ryge, vil de handlingsbilleder, der tilsiger en at ryge, aktiveres mindre og mindre. Selv mærker man det ved, at trangen til at ryge bliver mindre og mindre. Noget tilsvarende må også gælde andre lignende tilbøjeligheder som f.eks. alkoholisme, narkomani, bide negle, være forelsket osv.

Begge dele giver tilsammen en selvforstærkende virkning på de forbindelser, der ofte benyttes. Dette har den fordel, at i hverdagssituationer bliver man relativ hurtig til at handle. Ulempen er dog, at man ikke handler så hurtigt i lidt mere specielle situationer, fordi disse situationer stiller krav om nogle forbindelser, som ikke aktiveres så tit.

Disse overvejelser fortæller noget om sammenhængen mellem handlingstræet og disse forbindelser. Handlingstræet må simpelthen være en tegning af de mest benyttede forbindelser. Men dermed melder næste spørgsmål sig: Hvorfor kan man netop tegne de mest benyttede forbindelser som et træ? Dette kræver en præcis definition af, hvad et handlingstræ egentligt er.

Først vil jeg pege på noget meget karakteristisk for et træ, nemlig at grene altid forgrener sig. Derimod samles flere grene aldrig i en gren. På samme måde vil jeg sige, at et handlingstræ er

hukommelsesbilleder af et af de handlingsbilleder, der var aktive, da hukommelsesbilledet blev dannet. Men da man ikke selv kan kontrollere, hvilke handlingsbilleder, der aktiveres, kan man dermed heller ikke kontrollere, om hukommelsesbilleder aktiveres og dermed, om der går en sådan proces i gang. Sådan er det også med tænkning. Man kan ikke bare beslutte at tænke på et givet emne. Derimod kan man beskæftige sig med det pågældende emne, således der evt. aktiveres nogle af de handlingsbilleder og hukommelsesbilleder, der kan sætte en sådan proces i gang.

Omvendt kan man heller ikke bare beslutte at lade være med at tænke på et eller andet. Har man f.eks. været ude for en situation, der har påvirket en voldsomt, kan det være svært at lade være med at tænke på dette. Forklaringen er sådan set simpel nok. Det skyldes, at der i sådanne situationer dannes et hukommelsesbillede, som aktiveres igen og igen og derved sætter en sådan tankeproces i gang. Hvis hukommelsesbilledet ydermere er dannet ved, at der opstod et grundlæggende behov, kan det aktiveres igen i mange forskellige situationer. Er hukommelsesbilledet derimod dannet ved et konkret behov, er det kun i mere specifikke situationer, at det igen vil aktiveres. Alt dette kender vi også fra os selv. Rammes ens nærmeste af en ulykke, kan det påvirke en så voldsomt, at man nærmest bliver uarbejdsdygtig. Man får i hvert fald svært ved at koncentrere sig. Det er helt anderledes, hvis der f.eks. opstår et handlingsbehov, imens man arbejder med matematik. For de fleste vil et sådant problem ikke på samme måde trænge sig på.

Når man tænker, kan der ske det, at man får en ide. Spørgsmålet er, om det på en eller anden måde kan forklares på baggrund af en tankeproces. Jeg vil derfor opsummere omkring handlingsbehov, hukommelsesbilleder og ændringer. Når der opstår et handlingsbehov, dannes der et hukommelsesbillede. Ofte er det netop i disse situationer, at der sker ændringer blandt handlingsbillederne, simpelthen for at tilpasse sig bedre til de situationer, man kommer i. Oplagt er det selvfølgelig, at sådanne ændringer også kan forekomme, når et hukommelsesbillede igen aktiveres. Måske er der netop her en god mulighed for ændringer, fordi situationen alligevel er lidt anderledes, end da handlingsbehovet opstod, da

6. Om at tænke

I sidste kapitel så vi, at hukommelsesbilleder kan aktivere handlingsbilleder. Dette er interessant, fordi disse handlingsbilleder igen kan aktivere nye hukommelsesbilleder, som så igen kan aktivere andre handlingsbilleder, som så ... osv. Man får nærmest sat en hel kædereaktion i gang. Spørgsmålet er, hvad det er for et fænomen, jeg her har fat i? En sådan kædereaktion, vil jeg påstå, ligger bag det, vi normalt forbinder med at tænke. Derfor vil jeg kalde en sådan kædereaktion for en tankeproces eller blot en proces. Det interessante er nemlig, at en sådan proces har mange lighedstræk med det, vi almindeligvis forbinder med tænkning.

For det første vil en sådan proces have meget svært ved at forløbe samtidig med, at man reagerer på noget udefrakommende. Det omvendte må også være tilfældet, nemlig at man ikke reagerer på noget udefrakommende, når der er en sådan tankeproces i gang. Baggrunden er selvfølgelig, at der ikke kan være flere handlingsbilleder aktive samtidig, andre end dem der er aktiveret af hinanden. Ellers opstår der handlingsbehov. Noget lignende kendes også fra det at tænke. Det er f.eks. meget svært, for ikke at sige umuligt, at tale og tænke samtidig. Der findes dog situationer, hvor man næsten er tvunget til det, men det klarer man ved at skifte imellem at tænke og at være med i samtalen. Resultatet kan dog som regel høres. Man bliver lidt fraværende.

For det andet er det lidt de samme situationer, der kan sætte en tankeproces i gang, som normalt får os til at tænke. Som omtalt starter en sådan proces ved, at der bliver aktiveret et hukommelsesbillede, som igen aktiverer nogle handlingsbilleder osv. Hukommelsesbilledet er dannet i en situation, hvor der opstod et handlingsbehov. Det betyder, at en sådan proces kan gå i gang hver gang, dette hukommelsesbillede aktiveres. Som vi så i sidste kapitel aktiveres det af situationer, der har nogle fællestræk med den oprindelige situation. Men sådan er det også med at tænke. Man oplever noget, som på en eller anden måde minder om noget, man tidligere har oplevet. Det er disse tidligere oplevede situationer, man herefter tænker over, nærmest helt umotiveret.

Af ovenstående følger også, at man ikke selv kan kontrollere, om en sådan tankeproces går i gang. Som vi så i sidste kapitel, aktiveres

karakteristisk ved, at forbindelser altid forgrener sig. Forbindelser, som skitseret i figur 4, forekommer altså ikke i et handlingstræ. Det vil med andre ord sige, at et handlingsbillede kun kan aktiveres af et andet handlingsbillede.

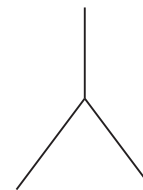

Fig.4 Eksempel på forbindelser, der ikke findes i et handlingstræ.

Men tilbage til spørgsmålet om, hvorfor de mest benyttede forbindelser netop kan tegnes som et træ. Jeg mener, at det sandsynligvis har noget med effektivitet at gøre. Det er simpelthen for ineffektivt, hvis et handlingsbillede kan aktiveres af flere handlingsbilleder. Hvorfor det?

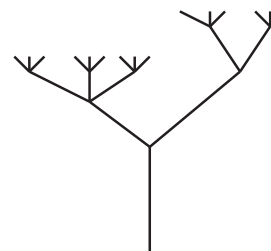

Fig.5a Handlingstræ

Hvis man som eksempel forestiller sig et handlingstræ som skitseret i figur 5a, ser vi, der i alt er femten måder at handle på. Laves der yderligere en forbindelse fra højre gren til venstre gren, ser vi der nu bliver yderligere ni måder at handle på, dvs. i alt fireogtyve måder og det blot pga. en enkelt forbindelse. Se figur 5b. Det er klart, at dette ikke virker fremmede for hastigheden og

dermed for effektiviteten, men selvfølgelig får man en større grad af fleksibilitet.

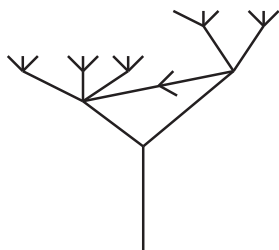

Fig.5b Handlingstræ med yderligere en forbindelse.

Af eksemplet ser vi også en anden interessant ting. Hvis det er konkrete handlingsbilleder, der forbindes, giver det færre yderligere muligheder, end hvis grundlæggende handlingsbilleder forbindes. Det vil med andre ord sige, at ekstra forbindelser ikke er så "dyre" imellem konkrete handlingsbilleder, som imellem grundlæggende. Dette er heldigt nok, fordi det netop er blandt de konkrete handlingsbilleder, man har brug for stor fleksibilitet, fordi det er på det konkrete plan, der ofte forekommer variation.

Nu vil jeg vende tilbage til et spørgsmål, som jeg hidtil har udskudt, nemlig spørgsmålet om, hvorledes disse handlingsbilleder ændrer sig. Her må man huske på, at der sjældent forekommer store ændringer på kort tid. Som regel forløber ændringer over længere tid, i hvert fald hvis det er mere grundlæggende ændringer. Det er dette, der er baggrunden for, at jeg indtil videre har kunnet undlade at tale om disse ændringer. Det har jeg heller ikke haft mulighed for, men med ovenstående betragtninger kan vi få en ide om, hvad det er, der foregår. Målet må selvfølgelig være at få så hurtige og så effektive handlingsbilleder som muligt. Det vil med andre ord sige at få handlingsbillederne tilpasset, så de så vidt muligt er forbundet som et handlingstræ.

Handlingstræet er altså mere end en grov skitse. Det er simpelthen noget, der tilstræbes. Se kapitel 7. Den mekanisme, der ligger bag, må have noget at gøre med, hvorledes handlingsbilleder ændres.

mulighed åbner dog op for flere variationer. For det andet ligestilles ydre påvirkninger og hukommelsesbilleder på den måde, de aktiverer handlingsbilleder. Det gør det hele lidt mere enkelt, f.eks. antyder det, hvordan hukommelsesbilleder dannes. Det må simpelthen være et udtryk for det handlemønster, der var tilstede, da det handlingsbehov, der dannede hukommelsesbilledet, opstod.

hukommelsesbilleder ikke på samme måde som tidligere anledning til, at der opstår problemer eller handlingsbehov blandt handlingsbillederne. Han har så at sige fået bearbejdet sit lille problem. Eksemplet viser blot, hvor vigtigt det er at få bearbejdet den slags ubehagelige oplevelser. Ellers kan hukommelsesbillederne blive ved med at sidde og aktivere handlingsbilleder og dermed være anledning til, at der opstår handlingsbehov, også selv om man måske lever en stille og rolig tilværelse uden de store problemer. Jeg talte her for nylig med en tidligere kz-fange i Tyskland under 2. verdenskrig. Da de kom til Danmark igen, fik de at vide, de blot skulle spise sig sunde og raske igen og så ellers glemme det hele. Dette lykkedes dog ikke for vedkommende, fordi alle de ubehagelige oplevelser stadig plagede ham. Først da han begyndte at tale og skrive om alle disse oplevelser, hjalp det.

En tredje mulighed er, at der simpelthen ingen forbindelse etableres imellem hukommelsesbilleder og handlingsbilleder. Spørgsmålet er så blot, hvorledes denne mulighed kan realiseres? Ja, da der ingen på forhånd givne forbindelser er, må de enkelte handlingsbilleder aktiveres. Som bekendt bliver handlingsbilleder aktiveret af bestemte handle-mønstre. Da disse handle-mønstre i dette tilfælde ikke kan komme fra ydre påvirkninger, må de komme fra hukommelsesbilledet. Dermed må vi også forestille os et hukommelsesbillede som en enhed, der udsender et bestemt handle-mønster, når det aktiveres.

Det betyder altså, at et hukommelsesbillede ikke aktiverer bestemte handlingsbilleder, men snarere er i stand til at aktivere flere forskellige handlingsbilleder. Man kan måske sammenligne det med at være i en bestemt situation. Her er det heller ikke på forhånd givet, hvilke handlingsbilleder, der aktiveres. Alligevel kan der godt være en større chance for, at nogle handlingsbilleder aktiveres fremfor andre. På samme måde vil der for et hukommelsesbillede være en større chance for, at det aktiverer nogle bestemte handlingsbilleder fremfor andre, men helt sikkert vil det aldrig være.

Denne sidste mulighed lyder i mine øre mest rimelig. For det første fordi den kan forklare de samme fænomener som den forrige mulighed. En forbindelse er næsten det samme som at sige, at nogle handlingsbilleder aktiveres lettere end andre. Denne sidste

Derfor vil jeg nu og i de følgende kapitler så småt til at tage hul på dette emne. Først må jeg dog yderligere præcisere mit begreb om handlingsbilleder, men inden jeg gør det, kan jeg allerede nu illustrere, hvordan typiske forandringer forløber. Dette åbner sammensætning med forbindelser nemlig op for, selv om jeg ikke endnu kan forklare, hvorfor disse forandringer sker.

Jeg vil igen tage udgangspunkt i eksemplet fra figur 2, nemlig en ung mand som er lidt genert over for kvinder. Til at begynde med skal man forestille sig, at et udsnit af hans handlingsbilleder ser ud som i figur 6. Dette kan f.eks. ændres ved, at han får et mere afslappet forhold til en af kvinderne, f.eks. Anne. Måske fordi hun er den af kvinderne, der virker mest naturligt på ham. Derved kan han udvikle et handle-mønster over for Anne, der adskiller sig fra hans handle-mønster over for de andre kvinder. Dette kan dog have den effekt, at det løsner op for forholdet til de andre, så han først over for Maren, så Lise og siden over for de andre kvinder bliver mere afslappet.

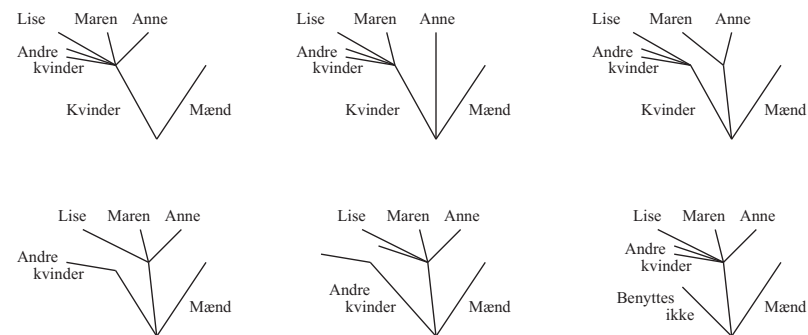

Fig.6 Eksempel på ændring af et grundlæggende handlingsbillede.

På den måde får man faktisk stille og roligt ændret et grundlæggende handlingsbillede, i dette tilfælde hvordan denne person er over for kvinder. Ofte forløber sådanne ændringer så langsomt, at man ikke selv er opmærksom på disse ændringer.

Møder man derimod en person, man ikke har set i lang tid, kan det være meget iøjnefaldende.

Det interessante ved ovenstående er faktisk, at det ikke er selve det oprindelige grundlæggende handlingsbillede, der ændres. Der skabes et nyt, som stille og roligt overtager den plads, det gamle handlingsbillede havde. Derimod er det gamle handlingsbillede ikke aktivt i de samme situationer som tidligere. Hvis situationen er til det, kan det gamle altså godt aktiveres igen. Et eksempel, der illustrerer dette meget godt, fandt jeg i en avisartikel om rygning her for nylig.

En medarbejder på Den røgfri Linie havde været røgfri i fire et halvt år, da han skulle istandsætte sin nye lejlighed. Efter at have malet loftet og var trådt ned af stigen, rakte han uvilkårligt op i brystlommen for at tage en cigaret. Ikke fordi hans abstinenser varede fire et halvt år, men fordi han faktisk var storryger sidst, han malede loft. Derfor mente underbevidstheden, at det også måtte passe naturligt med en cigaret nu.⁵

Artiklen konkluderer på baggrund heraf, at når man vil holde op med at ryge, er det vigtigt at møde alle situationer, hvor man plejer at ryge og så bryde vanen. Ryger man f.eks. efter aftensmaden, er det vigtigt, man finder på noget at foretage sig der som f.eks. at tage et bad.

Der er dog et lille problem i ovenstående beskrivelse af en ændring. Som de fleste sikkert vil kunne forestille sig, forløber en sådan ikke stille og roligt fremad. Der er mere tale om ændringer i små spring med hyppige tilbagefald. Det vil med andre ord sige, at i mange tilfælde vil der være mere end en forbindelse til nogle af handlingsbillederne. Men ifølge definitionen af et handlingstræ, kan der kun være en forbindelse til hvert handlingsbillede. Derfor kan handlingstræet i princippet kun skitsere en udvikling, der sker i spring som illustreret i figur 7.

Sammensætning med forbindelser kan altså give et langt mere detaljeret billede af en sådan ændring, specielt af disse frem- og tilbageskridt, men burde de ikke kunne forklares? Jo, men det har

kombineret disse to oplevelser, og at dette resulterede i Emmas angst for forretninger.

Eksemplet er faktisk også meget godt til at illustrere, hvorledes den her fremlagte teori adskiller sig fra Freuds teorier. En forklaring som ovenstående er vi begge enige om. I øvrigt er Freuds forfatterskab rigt på sådanne konkrete eksempler, som jeg kan bruge til at belyse den her opstillede teori. Freud mener dog, at der ligger en større systematik bag de enkelte eksempler. Her tænker jeg f.eks. på hans driftsteori, som bl.a. omfatter seksualdrift, ernæringsdrift og dødsdrift. En sådan generel bagvedliggende systematik afviser jeg, fordi Freud derved siger noget alment om mennesket.

Konklusionen er altså, at disse hukommelsesbilleder direkte påvirker eller aktiverer handlingsbilleder, men derved melder næste spørgsmål sig, nemlig hvilke handlingsbilleder, der aktiveres?

En mulighed var, at et hukommelsesbillede kun aktiverer nogle bestemte handlingsbilleder. Sådan mener jeg dog ikke, det kan hænge sammen af den simple grund, at så ville man altid reagere på samme måde, når et bestemt hukommelsesbillede blev aktiveret. Tværtimod er det ofte sådan, at en oplevelse i starten optager en meget, men efterhånden som tiden går, "fylder" oplevelsen mindre og mindre. Et eksempel er postbudet, som på sin første tur bliver bidt af en hund. For nogen kan det være en så ubehagelig oplevelse, at de f.eks. plages af mareridt om natten. Selv om de fleste aldrig glemmer en sådan oplevelse, vil den alligevel plage dem mindre og mindre. Ellers var det måske på tide at skifte job.

En anden mulighed var, at der bliver etableret forbindelser imellem hukommelsesbilleder og handlingsbilleder på samme måde, som imellem handlingsbilleder. Da forbindelser lettere ændres end handlingsbilleder, giver dette bedre muligheder for at forklare, at man kan bearbejde oplevelser som f.eks. ovenstående eksempel med postbudet. Da han startede i jobbet, var det måske et problem for ham med bidske hunde. Senere har han sikkert fået lært at takle den slags situationer, hvilket vil sige, at hans handlingsbilleder har ændret sig. Derfor giver disse

være baggrund for at handle. Dette kan meget let illustreres med et eksempel, vi alle kender. Man er på vej ud af døren og hov - pludselig kommer man i tanke om et eller andet, man har glemt. Derfor vender man straks om for at hente det, man har glemt. Man handler med andre ord på baggrund af det hukommelsesbillede, der blev aktiveret, da man var på vej ud.

Eksemplet viser meget godt, at disse hukommelsesbilleder har indflydelse på, hvorledes man handler. Dette er der vel heller intet overraskende eller underligt i. Hvad er der ved at huske på et eller andet, hvis det ikke på en eller anden måde påvirker ens handlinger. Men hvad betyder det nærmere, at hukommelsesbilleder har indflydelse på, hvorledes man handler? Er det f.eks. sådan, at disse hukommelsesbilleder påvirker bevidstheden og på den måde indirekte sætter en handling i gang, eller påvirker de direkte handlingsbillederne? Ovenstående eksempel med at være på vej ud af døren kunne godt antyde, at det først er bevidstheden, der påvirkes. Dette, mener jeg dog ikke, kan være tilfældet. Problemet er, at det vil give bevidstheden en alt for central plads. Konsekvensen er nemlig, at man må være bevidst om den indflydelse, tidligere oplevelser har på ens handlinger. Derved får jeg svært ved at forklare diverse ubevidste processer, og det kan jeg ganske enkelt ikke leve med. Det ubevidste er simpelthen alt for vigtigt til, at man kan tillade sig på den måde at ignorere det.

Freud giver i en af sine sygehistorier et udmærket eksempel på, at det ubevidste har stor indflydelse. Freud var som bekendt en af psykoanalysens grundlæggere. Det var Freud, der fandt ud af, at hysteri, fobier, tvangstanker mv. ofte kunne føres tilbage til nogle oplevelser, patienten tidligere havde været ude for. Et eksempel er Emma, som var en ung pige, der led af en fobi. Hun turde ikke gå alene i forretninger. Igennem samtaler med Emma nåede Freud frem til en oplevelse, hun havde haft som tolvårig. Hun var kommet ind i en forretning, hvor hun havde set to kommisser tale leende sammen. Dette havde fremkaldt en angst hos hende, og hun havde skyndt sig ud af forretningen. Analysen afdækkede også en anden oplevelse. Som otteårig var Emma alene inde i en butik for at købe slik. Købmanden havde dog knebet hende i skridtet gennem tøjet. Freuds konklusion var, at Emma i sin underbevidsthed havde

sandsynligvis noget at gøre med, hvorledes de enkelte handlingsbilleder aktiveres, og dette emne har jeg slet ikke debatteret endnu. Indtil videre har jeg blot indskrænket mig til situationer, hvor nogle handlingsbilleder er aktive og resten er passive. Jeg har dog flere gange antydnet vejen frem ved at sige, at et handlingsbillede er aktivt i nogle bestemte situationer som f.eks. i ovenstående eksempel med rygning. Det er denne formulering, jeg simpelthen vil tage udgangspunkt i ved at sige, at det er situationen, der aktiverer forbindelsen til handlingsbilledet og dermed aktiverer handlingsbilledet. Eller for at sige det mere præcist, så aktiveres et handlingsbillede af et bestemt handlemønster. Dette handlingsmønster er noget karakteristisk for situationen. Det skal her understreges, at et sådant handlemønster ikke er noget umiddelbart tilgængeligt, ligesom indholdet i et handlingsbilledet heller ikke er det. Begge dele kan man kun få indsigt i indirekte, dvs. ved at betragte, hvorledes man selv handler i forskellige situationer.

Dermed mener jeg mig i stand til at forklare disse hyppige tilbagefald. Det, der sker, når man får dannet en ny forbindelse, er, at der nu er to mulige forbindelser - nemlig den nye og den gamle. Disse vil selvfølgelig ikke aktiveres af helt de samme situationer. Derved vil man få begge muligheder repræsenteret, i hvert fald en overgang, indtil den ene forbindelse evt. vil overtage.

Der er dog også et andet krav, som i de fleste tilfælde skal være opfyldt for at et handlingsbillede kan aktiveres, nemlig at et af de handlingsbilleder, der har forbindelser til det pågældende handlingsbillede, også er aktivt. Baggrunden er, at handlingsbilleder ikke aktiveres sådan helt tilfældigt, men for det meste følger de allerede etablerede forbindelser, dvs. fra grundlæggende til mere konkrete handlingsbilleder.

Det vil med andre ord sige, at bliver et andet grundlæggende handlingsbillede aktivt, bliver der sikkert også aktiveret andre mere konkrete handlingsbilleder. Selvfølgelig afhænger det helt af de etablerede forbindelser i det pågældende tilfælde, som illustreret i figur 7. Begge figurer viser forbindelserne fra to grundlæggende handlingsbilleder. I figur 7a har de to grundlæggende handlingsbilleder forbindelse til forskellige konkrete handlingsbilleder, og i figur 7b er det lige omvendt. I dette

sidste tilfælde kan det andet grundlæggende handlingsbillede derfor godt blive aktivt, uden at de konkrete handlingsbilleder ændres.

Fig.7a Forskellige grundlæggende handlingsbilleder med forskellige konkrete handlingsbilleder.

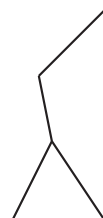

Fig.7b Forskellige grundlæggende handlingsbilleder med samme konkrete handlingsbilleder.

Eksempler på sådanne situationer er ikke så usædvanlige. Når der er fest i gaden, og man hilser pænt og høfligt på dem alle, også den nabo, man overhovedet ikke kan med, er det et eksempel som illustreret i figur 7b.

Eksempler som i figur 7a er nu heller ikke så usædvanlige. Specielt hvis det er et grundlæggende handlingsbillede, der skifter, kan det betyde drastiske ændringer. I helt grelle tilfælde kan den pågældende helt ændre personlighed. Det kan være chefen, som over for sine medarbejdere er på en måde, og når han vender hjem til familien, er han på en helt anden måde. Igen et fundamentalt skift, hvor der ikke nødvendigvis er ret meget, der går igen. Hans medarbejdere vil sikkert have meget svært ved at genkende chefen som familiefar.

Et andet eksempel er at vokse op et sted med en udpræget dialekt og senere flytte til et sted med en anden dialekt, f.eks. en storby. Denne omstilling har jeg set klaret på to måder. Enten lærer man begge dialekter, eller også ændrer man langsomt den oprindelige dialekt. I det første tilfælde er det som om, man behersker to sprog. Taler man f.eks. med nogen fra den gamle egn, taler man den gamle dialekt, og i byen taler man den nye. Man blander ikke de to dialekter. Man kan f.eks. ikke sige en sætning, hvor de to dialekter

Selv om det kun er bestemte handlingsbilleder, der kan aktivere disse hukommelsesbilleder, er der dog langt flere muligheder, end man umiddelbart skulle tro. For det første må man tænke på, at der er mere end et handlingsbillede, der kan aktivere hukommelsesbilledet igen. For det andet er disse handlingsbilleder sikkert aktive i mange umiddelbart meget forskellige situationer. Hvis vi et øjeblik vender tilbage til eksemplet med en forlagt genstand, er det selvfølgelig et godt råd at rekonstruere, hvad man har lavet det sidste stykke tid. Dette sikrer dog ikke, at man kommer i tanke om, hvor man lagde genstanden. Da jeg var en lille knægt samlede jeg på frimærker. En dag havde jeg forlagt mit lille hæfte med frimærker under nogle bøger i en reol. Vi ledte og ledte, men forgæves. Først lang tid senere huskede jeg igen på reolen, da jeg et tilfældigt andet sted så et lignende møbel. Da jeg kom hjem igen, gik jeg direkte hen og fandt mit hæfte. Her var det altså en helt anden situation, der fik mig til at huske, hvor jeg havde lagt hæftet. Forklaringen er, at et hukommelsesbillede aktiveres af nogle bestemte handlingsbilleder, som igen kan aktiveres af mange forskellige mere grundlæggende handlingsbilleder. Derved kan hukommelsesbilledet aktiveres i mange forskellige situationer, som ikke umiddelbart har noget med hinanden at gøre. På den måde er der mulighed for mange meget forskelligartede associationer.

For et par år siden var jeg på et kursus, hvor der var en anden deltager, der irriterede mig en del. I en diskussion brugte vedkommende bl.a. ordet "systematisk". Dette har resulteret i, at jeg stadig kan mindes denne person, når jeg benytter dette ord. Men der er nu også andre ord, der har samme virkning på mig. Et eksempel er "problematisk". Forklaringen er sikkert, at de to ord har samme endelse. Det samme er tilfældet, når jeg siger "Herrens veje er uransagelige". Selv om det er lidt sværere at gennemskue, må det må have noget med ordet "uransagelige" at gøre. Med lidt god vilje kan det godt minde om systematisk f.eks. på den måde, man lægger trykket midt på ordet (uransagelige og systematiske). Om ikke andet har de to ord en melodi, der minder om hinanden.

Men hvad bevirker hukommelsesbillederne egentligt, når de bliver aktiverede? Ja, først og fremmest finder jeg det vigtigt, at de kan

en stak A4 papirer. Dette mindede mig straks om hændelsen den foregående dag.

Eksemplet er også interessant, fordi det antyder, hvad der kan genkalde et hukommelsesbillede. Det blev nemlig genkaldt, da de samme handlemønstre var til stede, som da hukommelsesbilledet blev dannet. Det er selvfølgelig lidt problematisk at sige, at de samme handlemønstre var til stede i eksemplet, f.eks. var reparatøren der ikke. En anden mulighed er, at hukommelsesbilledet aktiveres, når en eller flere af de handlingsbilleder, der var aktive, da hukommelsesbilledet blev dannet, aktiveres. Dette passer langt bedre på ovenstående eksempel. Handlingsbehovet opstod pga. papiret i skraldespanden og reparatøren. Hukommelsesbilledet skulle altså kunne genkaldes af enten noget papir evt. i en skraldespand eller af en reparatørlignende person. Her blev det altså papiret i skralde- spanden.

Ovenstående forklarer også, hvorfor man i mange situationer glemmer noget, man ellers synes var oplagt at huske. Det er selvfølgelig, fordi et hukommelsesbillede ikke aktiveres pga. indholdet af selve billedet, men af de handlingsbilleder, der var anledning til, at hukommelsesbilledet blev dannet.

Det viser følgende eksempel meget godt. En gang, jeg rejste hjem til mine forældre, havde jeg glemt nogle billeder, som min bror havde sendt. På vej hjem fra toget talte min far og jeg om min bror og hov - de glemte billeder. Nå, dem kunne min kæreste tage med næste dag. Jeg kunne ringe og få hende til at tage dem med. Om aftenen fik jeg lyst til at ringe til min kæreste. Alligevel glemte jeg at få hende til at tage disse billeder med, selv om min far og jeg havde talt om det seks timer før.

Et andet klassisk eksempel er at lægge et eller andet fra sig og ikke kunne finde det igen. Det er simpelthen umuligt at komme i tanke om, hvor man lagde det. Alligevel kan man pludselig komme i tanke om det senere, f.eks. i forbindelse med et eller andet, der minder om den situation, hvor man lagde genstanden fra sig. Derfor er det et godt lille trick at rekonstruere, hvad man har lavet det sidste stykke tid. På et eller andet tidspunkt kommer man sikkert til den situation, hvor man lagde genstanden fra sig, og så kan man pludselig huske, hvor man lagde den.

blandes - i hvert fald ikke uden besvær. Det er som om man har to sprogstammer eller to grundlæggende handlingsbilleder, et for hver dialekt. Helt anderledes er det i det andet tilfælde. Her er det den oprindelige dialekt, man gradvist ændrer, nogle selvfølgelig hurtigere end andre. Selv om man på den måde får aflagt den gamle dialekt, kan der godt bevares brudstykker af den, f.eks. i udtalen af bestemte ord.

At konkrete handlingsbilleder på den måde er underlagt de grundlæggende handlingsbilleder kan give sig udslag i nogle temmeligt barokke situationer. Et sådant tilfælde var jeg selv ude for engang, jeg ville koble min shadow memory fra i min computer. Jeg arbejdede og arbejdede på sagen, men lige lidt hjalp det. Jeg forstod det simpelthen ikke, for jeg havde da før kunnet koble shadow memory fra. Langt om længe fik jeg det indfald, at det måske skyldtes, jeg nu havde installeret 5Mb RAM i modsætning til før, hvor jeg kun havde 1Mb installeret. Da jeg studerede manualen igen, stod der ganske rigtigt, at det kun var muligt at slå shadow memory fra, når man havde 1Mb RAM. Irriterende. Jeg havde endda læst denne passage mange gange før, men først på dette sene tidspunkt gik det op for mig, hvad der egentligt stod. En lille sjov, men også tidsrøvende historie. Indholdet i et grundlæggende handlingsbillede hos mig var, at man altid kan slå shadow memory fra. Derfor måtte jeg alle andre muligheder igennem, inden sagens rette sammenhæng gik op for mig.

Nu har jeg fået præciseret, hvorledes et handlingsbillede aktiveres. Spørgsmålet er nu, hvorledes det bliver passivt igen? Oplagt var det at sige, at det bliver passivt igen, når det handlemønster, der aktiverede handlingsbilledet, ikke mere er til stede. Dette vil dog ikke forklare den inertie, man ofte ser. Med inertie mener jeg, at når et handlingsbillede først er aktiveret, har det en tendens til fortsat at være aktivt, også selv om situationen ændres. Er man f.eks. blevet vred, kan det være svært at lægge fra sig. Derved kan det også gå ud over andre end dem, der i første omgang var involveret.

Sådanne eksempler tyder på, at handlingsbilleder ligesom er selvkørende, når først de er aktiveret. Der må med andre ord være et eller andet, der tvinger dem til at blive passive igen. Spørgsmålet er, hvad det kan være? Det mest oplagte er, at det er af et andet

handlingsbillede. Det ses bl.a. af de meget bratte afbrydelser af handlemønstre, som man ofte kan komme ud for. Et eksempel er at gå på gaden, og en anden pludselig snupper ens hue bagfra. I en sådan situation tror jeg, at de fleste vil vende sig om for at brokke sig. Dette afbryder man dog brat, hvis den anden er stor og truende. Lidt det samme kan man komme ud for, hvis man står nogle stykker og taler om en anden person. Hvis vedkommende pludselig viser sig, kan det også få enhver tale til at forstumme.

at når der opstår et handlingsbehov, dannes der også et hukommelsesbillede.

Dermed bliver det i hvert fald nemt at forklare, at man ofte husker de situationer, hvor der opstod et handlingsbehov. Der er dog også andre fænomener, der underbygger en sådan sammenhæng. Eksempelvis er det altid lidt specielle situationer, man husker. Situationer, som man kender fra sin dagligdag, glemmer man hurtigt, eller de registreres ganske enkelt ikke. Er man f.eks. ude at rejse, er det altid i starten, man bedst registrerer det, der adskiller sig fra det kendte. Det samme er tilfældet, når man begynder på et nyt arbejde. Her er det altid den første periode, man husker bedst, eller den der gør størst indtryk. Forklaringen er måske, at det netop er i denne periode, man skal vænne sig til alt det nye. Men når man skal vænne sig til noget nyt, opstår der også en række handlingsbehov og derfor huskes denne periode bedre.

Men hvorfor gemme et hukommelsesbillede i situationer, hvor der opstår et handlingsbehov? Her må man tænke på, at der opstår et handlingsbehov, når der i nogle konkrete situationer opstår problemer for handlingsbillederne. For at undgå lignende situationer forsøger handlingsbillederne at ændre sig. Som jeg har omtalt flere gange, er ændringer ikke noget, der bare sker. Derfor kunne man godt forestille sig hukommelse som en slags mekanisme, der gemmer de situationer, hvor der har været problemer i form af hukommelsesbilleder. Senere kan disse hukommelsesbilleder måske indgå i evt. ændringer af handlingsbillederne.

Følgende er et ganske udmærket eksempel på, at der dannes hukommelsesbilleder i forbindelse med et handlingsbehov. En dag stod jeg ved en kopimaskine, som en reparatør var ved at reparere. Derfor tog han en række kopier for at se, hvorledes maskinen virkede. Da han havde set på disse papirer, smed han dem i papirkurven. Da jeg på det nærmeste er fanatisk papirgenbruger, fik jeg lyst til at tage disse papirer med hjem, men lod dog være, da reparatøren stadig stod der. Her opstod altså et handlingsbehov pga. denne konflikt imellem to måder at handle på. Næste dag, da jeg var i kantinen og smed mit affald i skraldespanden, fik jeg øje på

5. Om Hukommelse

De eksempler på ændringer, jeg hidtil har omtalt, har alle det til fælles, at ændringen sker i selve situationen. Sådan er det dog ikke altid. Ofte er det sådan, at man kommer i en situation, hvor der opstår et handlingsbehov, uden at det af den grund giver sig udslag i nogen umiddelbar forandring. Alligevel kan en sådan situation godt senere blive direkte anledning til ændringer.

I mine øjne er denne type ændringer meget vigtige, måske endda mere vigtige, end de ændringer, der sker i selve situationen. I de følgende to kapitler vil jeg derfor se lidt nærmere på disse tilfælde. Jeg mener, at et væsentligt element i en sådan senere ændring, er hukommelse. Derfor vil jeg her først forsøge at indkredse, hvad hukommelse i det hele taget er for noget.

Det første at bemærke sig om hukommelse er, at man ikke bare husker episoder fra sit liv, som var det en filmstrimmel. Det er f.eks. ikke sådan, at man lige kan genkalde sig sin cykeltur i går og alt, hvad der da skete. Ligeledes kan man heller ikke lige genkalde sig, hvad der skete sidste år i sommerferien. Man kan forsøge, men det kommer ligesom i klumper, som man så måske kan stykke sammen til en helhed. Det er altså mere brudstykker eller enkeltepisoder af et forløb, end selve forløbet, som man kan huske. Sådanne brudstykker vil jeg kalde for hukommelsesbilleder.

Dernæst et lille tilbageblik til eksemplerne fra forrige kapitel. Det er interessant at bemærke sig, at de alle er episoder, som de involverede personer sikkert vil kunne huske, også lang tid efter, de er hændt. Dette kunne tyde på, at handlingsbehov og hukommelse har et eller andet med hinanden at gøre. Det er der også andre eksempler, der tyder på. Har man f.eks. været ude for en voldsom oplevelse, kan minderne godt være værre end det, der rent faktisk skete. Lidt det samme er tilfældet i mere dagligdags situationer. Kommer man ud for et problem, er det faktisk ret sjældent, at man får det løst med det samme. Faktisk går man ofte og funderer over det et stykke tid, inden man evt. finder en løsning på problemet. Spørgsmålet er så blot, hvad handlingsbehov og hukommelse har med hinanden at gøre? Dette kan man selvfølgelig diskutere i lang tid. For mig at se virker det ret oplagt,

4. Handlingsbehov

Selv om man i princippet intet kan sige om de ændringer, der evt. indtræffer, er det alligevel muligt i mange tilfælde at sige noget. Eksempelvis har jeg flere gange omtalt, at ændringer ofte sker ved en form for genbrug, hvor et allerede etableret handlingsbillede benyttes i en ny situation. På samme måde mener jeg også, at man ofte kan forklare, hvorfor der sker ændringer, selvom jeg hidtil har omtalt ændringer som noget, der bare skete. Jeg mener nemlig, at der er situationer, hvor det er mere sandsynligt, at der sker ændringer end i andre situationer. Dette er situationer, hvor der opstår et handlingsbehov. En anden måde at formulere det samme på er, at handlingsbillederne bliver mere åbne for ændringer i situationer, hvor der opstår et handlingsbehov.

En sådan sammenhæng imellem handlingsbehov og ændringer finder jeg ret oplagt. Der opstår nemlig et handlingsbehov, når der aktiveres mere end et handlingsbillede, dvs. når der opstår problemer for handlingsbillederne. Dette er selvfølgelig ikke særlig hensigtsmæssigt, og hvad er så mere naturligt end at forsøge en ændring, simpelthen for fremover evt. at undgå lignende problemer.

Dermed ser jeg mig altså i stand til at forklare baggrunden for mange ændringer. I forrige kapitel havde jeg et eksempel med en ung mand, som ændrede sig fra at være genert til at være mere ligefrem. Denne udvikling forsøgte jeg at illustrere i figur 6. Jeg forklarede dog ikke, hvorfor denne ændring skete, men det mener jeg mig i stand til nu. Da han først er blevet mere ligefrem over for den ene, genbruges det nu dannede handlingsbillede også til de andre kvinder. Forklaringen er, at der opstår nogenlunde det samme handlingsbehov, når han er sammen med disse kvinder. Det løses så hver gang på samme måde, nemlig ved at genbruge et allerede dannet handlingsbillede, fordi det er svært at skabe nyt.

Det er med andre ord den første ændring, der viser vej. I modsætning til de efterfølgende ændringer, mener jeg, at denne første ændring mere har karakter af en tilfældighed. Her kan man virkelig tale om, at mit udgangspunkt kommer til sin ret. En helt anden mulighed havde eksempelvis været, at han fandt ud af, at

det hjalp at indtage alkohol. Derved kunne han nemt ende med altid at indtage alkohol, når han skulle "ud".

Men lad os se lidt nærmere på handlingsbehov. Tidligere definerede jeg, at der opstod et handlingsbehov, når der i samme situation blev aktiveret to eller flere handlingsbilleder. Dengang forklarede jeg dog ikke, hvorledes dette kunne ske, men det har jeg mulighed for nu, da jeg har fået afklaret, hvad der aktiverer et handlingsbillede. Forklaringen må være, at den pågældende situation netop formår at aktivere disse handlingsbilleder. Her skal det lige pointeres, at de ikke kan være aktiveret af hinanden, da der ellers ville opstå et handlingsbehov, hvergang handlingsbilleder sammensættes. Tilbage er der således kun to måder, hvorpå der kan opstå et handlingsbehov, nemlig når der aktiveres flere grundlæggende handlingsbilleder, eller når der opstår en forgrening. Det sidste tilfælde har jeg illustreret i figur 8, hvor der kan opstå et handlingsbehov imellem de to handlingsbilleder i forgreningen. Dette forudsætter selvfølgelig, at det første handlingsbillede også er aktiveret.

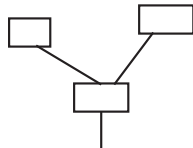

Fig.8 Forgrening, hvor der kan opstå et handlingsbehov.

Et handlingsbehov kan illustreres med et eksempel, jeg var ude for her for nylig. Min kæreste var på ferie og ringede hjem. Som jeg tror, de fleste også gør, talte vi, hvad man kunne kalde privat i en sådan situation. Den dag var der dog blot det specielle ved situationen, at jeg havde besøg. Derfor følte jeg mig lidt i et dilemma. På den ene side ville jeg godt tale med min kæreste, som jeg plejede, men på den anden side var der en, der havde mulighed for at høre samtalen. Dette kan forklares ved, at der netop i denne situation aktiveres to handlingsbilleder, et for at tale på den måde med min kæreste og et for den besøgende. Derved opstod der en konflikt.

som helst andet. Det eneste, man fandt, var, at nogle af fangevogterne var lidt unge. Undersøgelsen blev dog nærmest tiet ihjel. Et sådant resultat kunne man ikke leve med. Undersøgelsen påpegede dog en række andre forhold. Eksempelvis var fangerne og fangevogtere ikke i stand til at tale med hinanden. Desuden betragtede fangevogterne serberne som nærmest værende dyr. Alt sammen forhold, som understøtter den forklaring, jeg gav ovenfor.

indgyde et had til fjenden i soldater og befolkning. Da USA blev involveret i Vietnam, skulle de amerikanske soldater igennem et træningsprogram, inden de blev sendt af sted. Her forsøgte man meget bevidst at indgyde soldaterne et had mod soldaterne fra det kommunistiske Nordvietnam, bl.a. spillede man altid kommunistisk musik og tvang soldaterne til at råbe "de røde" samtidig med, at de blev udsat for meget hårde psykiske og fysiske prøvelser.

En anden mulighed er at udnytte geografiske, kulturelle eller etniske forskelle til at skabe og uddybe forskelle. Ofte lykkes det så godt, at man får udviklet et nærmest dyrisk syn på de andre, og dermed er det lettere for den enkelte at yde vold mod de andre. På den måde kunne man få ganske almindelige tyskere til at være fangevogtere i en tysk koncentrationslejr, faktisk uden at de blev påvirket særligt meget af situationen. Denne fremgangsmåde er også benyttet af de serbiske ledere som optakt til de etniske udrensninger i Jugoslavien. Der skal selvfølgelig opbygges et stort had, inden man skyder sin nabo. Men det er nu stort set en ingrediens i enhver krig. Hver part forsøger så at sige at opbygge et billede af modstanderen, som tjener egne interesser. Det er klart, at en sådan opbygning af fjendebilleder indebærer en fare i sig selv, fordi de let bliver mere styrende for situationen, end den egentlige anledning til konflikten.

En forklaring, som den her skitserede, er åbenbart svær at acceptere. Det viser en diskussion, man løbende har haft siden anden verdenskrig. Spørgsmålet er, hvad det var for mennesker, nazismen kunne få til at udføre disse grusomheder. Et let svar er selvfølgelig, at de, som deltog i disse grusomheder, alle var kriminelle, mindre begavede eller lignende. Desværre fik man aldrig undersøgt dette nærmere. Lige efter krigen havde man nok at gøre med blot at glemme. Anderledes gik det i Norge. Da tyskerne besatte landet, oprettede de også nogle fangelejre oppe nordpå, der med hensyn til grusomhed ikke stod tilbage for tyske koncentrationslejre. Fangerne var serbere fra Jugoslavien. Som fangevogtere brugte man bl.a. nordmænd. Efter krigen blev der lavet en undersøgelse af, hvad det var for personer, man kunne få til noget sådant. Konklusionen var klar nok. Det var ganske almindelige mennesker, altså hverken underbegavede eller noget

Noget tilsvarende kan man komme ud for, når man skal skrælle en appelsin. Man tager den op, og pludselig ser man, den er dårlig. Der kan være en blød plet, eller skrællen er lidt anderledes. En sådan situation kan også forklares som en konflikt imellem to handlingsbilleder, nemlig et for at skrælle appelsinen og et for en dårlig appelsin. Dette er ret interessant, for havde man ikke et handlingsbillede for en dårlig appelsin, havde man heller ikke registreret noget som helst. Sagt mere generelt, så registrerer man først afvigelser, når disse afvigelser aktiverer et handlingsbillede. Man skal med andre ord ligesom på forhånd være disponeret for at registrere en afvigelse. Havde man i ovenstående eksempel ikke før mødt en dårlig appelsin, var det ikke sikkert, man havde reageret. Måske lige til man fik smagt på appelsinen. Et sådant handlemønster må være ret udbredt hos børn, fordi de simpelthen ikke har så mange erfaringer, som voksne.

Kuhn⁴ henviser til et eksperiment, der illustrerer det meget godt. Man viser en serie kort frem for en person. Det er almindelige spillekort, dog med enkelte afvigelser, f.eks. en rød spar seks eller en sort hjerter. Dette giver dog ikke problemer. De fleste genkender uden problemer alle kort. Man ser ganske enkelt ikke, at nogle af kortene afviger fra de andre. Først når man begynder at vise de afvigende kort frem i lidt længere tid af gangen, begynder folk at tøve. Efter at have set en 2-3 kort med afvigelser, får folk dog lettere ved at se, når der er tale om et afvigende kort. Man skal altså ligesom oplæres for at kunne se disse afvigelser.

Men hvad nu, hvis man går ud for at hente en tallerken, og der ingen er. Hvordan registrerer man i grunden det? Faktisk har jeg aldrig set nogen komme tilbage i den tro, at der var en tallerken. Det er sådan set lidt underligt. Et handlingsbillede kan aktiveres af et handlemønster, der er tilstede, ikke af et manglende handlemønster. Så hvad kan hindre, at man griber ud og tager en tallerken, der ikke er der? Lad os se lidt nærmere på, hvad der egentligt sker. Idet man går ud for at hente en tallerken, aktiveres et handlingsbillede. Ude i køkkenet aktiveres et for at åbne skabslågen, men efterfølgende aktiveres ingen for at tage en tallerken, fordi der ingen er. Man går i stå.

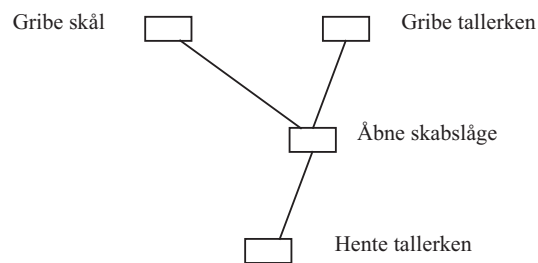

Fig.9 Hente en tallerken og den ikke er der.

Jeg tror, det mest er et erfaringsspørgsmål, hvorledes man herefter handler. Det vil med andre ord sige, om man har et handlingsbillede, der aktiveres af, at man går i stå på denne måde. Så kan man nemlig gå tilbage og sige, "der er ingen tallerkener". Har man ikke denne erfaring, tror jeg til gengæld godt, at man kunne gå tilbage i forvisningen om, at man havde en tallerken i sine hænder. Måske kunne et lille barn reagere sådan. Når man så spurgte, "hvor er tallerkenen", ville det svare, "det ved jeg ikke". For barnet er der dog også en anden mulighed. Hvis handlingsbilledet for at gribe en tallerken ikke aktiveres, giver det nemlig plads for andre handlingsbilleder, som f.eks. at tage en skål eller noget helt tredje, som f.eks. at lege. Dette har jeg forsøgt at illustrere i figur 9.

Dette kan man faktisk udnytte, når man har med børn at gøre. Selv har jeg en søn på 2½ år. Når han ikke vil, som jeg vil, og jeg ikke er oplagt til det store skænderi, laver jeg noget helt andet med ham. Efter et ganske lille stykke tid er der pludselig ingen problemer med få ham til det, som jeg vil have ham til.

Afslutningsvis har jeg fundet et helt andet eksempel frem til at illustrere disse handlingsbehov. Eksemplet er inspireret af min egen undervisning i brøkgregning. Først lærer man eleverne om brøker af typen $\frac{a}{b}$, man giver eksempler, de får opgaver, og de lærer

udsat for tortur. Ofte er netop hensigten med torturen at få nedbrudt ofrenes personlighed og selvværd, så de ikke på samme måde er til gene for styret.

Noget tilsvarende kan også være tilfældet, hvis ens nærmeste er udsat for vold. Dette er ofte mennesker, man er nært tilknyttet eller i hvert fald omgås meget ofte. Derfor har man også nogle handlingsbilleder til disse mennesker, som sandsynligvis er grundlæggende. Overværer man derfor ulykker eller lignende, hvor ens nærmeste er involverede, opstår der sandsynligvis problemer i forhold til disse grundlæggende handlingsbilleder. Dette udnyttes også ved tortur. Man kan f.eks. udsætte forældrene for tortur, voldtægt eller lignende og lade børnene overvære det. En sådan behandling kan give børnene psykiske problemer i lang tid fremover.

Men det er nu ikke kun, når det er ens nærmeste, der udsættes for vold, at det kan påvirke en voldsomt. Noget tilsvarende kan være tilfældet, hvis man i det hele taget overværer vold eller ulykker. Baggrunden er, at alle har udviklet nogle grundlæggende handlingsbilleder for, hvorledes man omgås andre. Heri indgår vold ikke - i hvert fald ikke i vores kultur. I de fleste tilfælde er disse handlingsbehov dog ikke så alvorlige, som hvis det er ens nærmeste, det går ud over.

Man kan selvfølgelig også blive påvirket, hvis det er dyr, det går ud over. Det virker voldsomt på de fleste at se et dyr blive kørt ned. Dog normalt ikke så voldsomt, som hvis det var et menneske, fordi man ofte ikke har så tætte relationer til dyr som til mennesker. Er der dog tale om dyr, som man er knyttet tæt til, kan det godt påvirke en lige så meget, som var det et menneske. Det er altså ikke arten, som sådan, der gør forskellen, men snarere hvor tætte relationer, man har til det pågældende individ.

Som vi så ovenfor, har de fleste altså nogle grundlæggende handlingsbilleder for, hvorledes man omgås andre mennesker. Hvis man ellers lever i en fredelig kultur, betyder det også, at man ikke umiddelbart er tilbøjelig til at udøve vold mod andre. Dette er meget praktisk i hverdagen, men et problem, hvis man vil have nogle til at udøve vold mod andre, som f.eks. i tilfælde af krig. Der er dog flere måder at omgå dette. En meget udbredt metode er at

Konkrete og grundlæggende handlingsbehov

Jeg vil nu indføre to slags handlingsbehov, nemlig konkrete og grundlæggende handlingsbehov. Et konkret handlingsbehov er, når der opstår et handlingsbehov blandt de konkrete handlingsbilleder, og tilsvarende er et grundlæggende handlingsbehov, når der opstår et handlingsbehov blandt de grundlæggende handlingsbilleder.

De eksempler, som jeg indtil videre har omtalt i dette kapitel, må således være konkrete handlingsbehov. Det er straks sværere at finde eksempler på grundlæggende handlingsbehov. Principielt skulle der heller ikke være så mange eksempler på grundlæggende, som på konkrete handlingsbehov. Dette er der en hel række grunde til. De konkrete handlingsbilleder skifter oftere imellem at være aktive og passive, og der er flere konkrete end grundlæggende handlingsbilleder. Desuden er der også større variation i de situationer, hvor de konkrete handlingsbilleder er aktive, end der er i de situationer, hvor de grundlæggende handlingsbilleder er aktive, bl.a. fordi de konkrete handlingsbilleder kan være underlagt forskellige grundlæggende handlingsbilleder. Sidst, men ikke mindst, er der blandt de konkrete handlingsbilleder den største afvigelse fra et handlingstræ, og dermed er der også langt større mulighed for, at der opstår problemer blandt de konkrete handlingsbilleder. Grundlæggende handlingsbehov må altså optræde i situationer, som bryder fundamentalt med det grundlæggende hos den pågældende person.

Et grundlæggende handlingsbehov mener jeg eksempelvis kan opstå i forbindelse med en voldtægt. Et sådant overgreb er kendetegnet ved tvang og evt. vold og kommer derfor let i konflikt med, hvorledes man ellers forholder sig til andre. Man har jo en måde at forholde sig til andre på, som så at sige er en del af ens personlighed. Som vi har set, er personligheden bestemt af de grundlæggende handlingsbilleder. En voldtægt giver altså meget let problemer i forhold til disse grundlæggende handlingsbilleder. Det viser sig da også, at piger, der har været udsat for et sådant overgreb, ofte lider af skyldfølelse, mindreværdsfølelse, er mere usikre osv. Dette er psykiske problemer, som det tager lang tid at komme over. Det samme er tilfældet for mennesker, som har været

at forlænge og forkorte. Alligevel kommer mange i problemer, når de ser en brøk af typen $\frac{a+b}{c}$, som f.eks. $\frac{2+4}{2}$. På den ene side er de godt klar over, at det er en brøk, men på den anden side er der dette +, så hvad gør man ved den? Med lidt forklaring får de dog hurtigt lært også at beherske sådanne brøker.

Det interessante er så, at hvis man giver dem en brøk af typen $\frac{a}{b+c}$, som f.eks. $\frac{2}{2+4}$, så er der faktisk en del, der blot udregner den på flg. måde: $\frac{2}{2+4} = 1+4 = 5$. Denne brøk udregnes altså uden problemer. Det er underligt, når de havde problemer med $\frac{2+4}{2}$, og hvorfor udregner de den forkert, når de lige har lært at udregne $\frac{2+4}{2}$?

Det er sådanne eksempler, det skulle være muligt at forstå med disse handlingsbilleder. Først lærer eleverne altså at beherske simple brøker af typen $\frac{a}{b}$. De får så at sige dannet et handlingsbillede, der aktiveres af nogle bestemte mønstre, og som indeholder, hvad man kan gøre med en sådan brøk. Handlingsbillederne kan f.eks. se ud som i figur 10a.

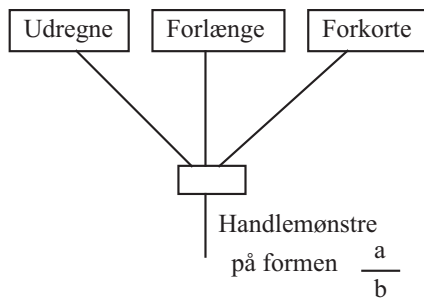

Fig.10a Udregning af brøker

Når de så præsenteres for en brøk, som f.eks. $\frac{2+4}{2}$, aktiveres både handlingsbilledet for en brøk og for at lægge sammen. Derved opstår et handlingsbehov.

Som omtalt ovenfor klares dette handlingsbehov ret hurtigt, ved lidt forklaring og eventuelt et eksempel. I første omgang kommer deres handlingsbilleder måske til at se ud som i figur 10b.

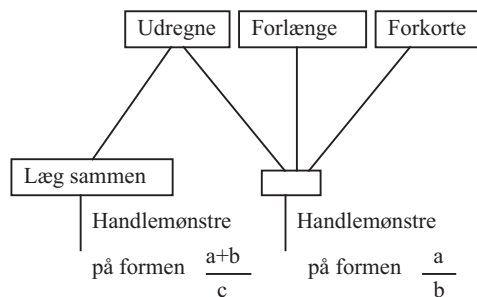

Fig.10b Udregning af brøker

Efter lidt flere øvelser, bl.a. med at forlænge og forkorte brøker af typen $\frac{a+b}{c}$, er deres handlingsbilleder sikkert sammensat som i figur 10c.

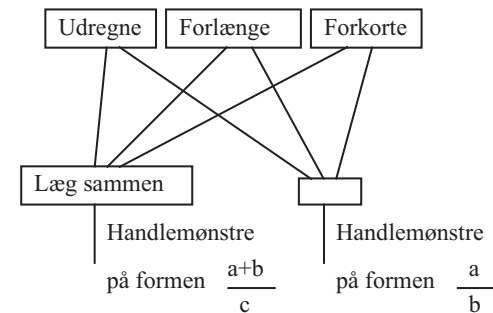

Fig.10c Udregning af brøker

Når de så præsenteres for en brøk, som f.eks. $\frac{2}{2+4}$, ser de det slet ikke som en brøk, fordi det ikke passer ind i ovenstående mønstre for brøker. Derimod ser de $\frac{2}{2}$ som en brøk. Denne brøk har man ingen problemer med at udregne. Derfor opstår der heller ikke det handlingsbehov, der opstod for brøker af typen $\frac{a+b}{c}$. Derefter lægger man 4 til og får uden problemer 5 (til lærerens store beklagelse).

Det skal her lige indskydes, at det selvfølgelig ikke er alle, der gennemgår en udvikling som her skitseret, men enkelte vil man altid kunne finde.